

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **913**
P. Houtman
Gekostumeerde kerkdienst

MEDITATIEF **916**
A.S. van der Lugt
Krachtig verbonden
blijf je verschillend

WANDELEN MET GOD **917**
M.H. Sliggers
Moed houden

ACHTERGRONDEN **919**
R.D. Anderson
Bijbelse principes rond
de echtscheiding 1

SAMENLEVING **923**
A.J. Verbrugh
Het GPV en een
christelijke politieke unie

KERK EN MUZIEK **928**
J. Smelik
Het orgelspel vóór en
na de kerkdienst

en verder...

Nieuw uitgekomen
Uit de kerken
Meegelezen

KERKELIJK LEVEN / P. Houtman

GEKOSTUMEERDE KERKDIENTST

Leuk: een trouwerij! Het bruidspaar **stapt juist uit de auto** en loopt (schrijdt) langzaam naar **de** deur van het stadhuis – misschien **is er een bordes** –, gevolgd door **de** rest van het feestgezelschap. Dan blijven **de** voorbijgangers even **staan kijken**. **De** meeste aandacht gaat naar hoe **de** bruid **eruit ziet**, haar **kleding** (toilet).

Nog bijzonderder is het **als de stoet in koetsjes komt**. Er was een tijd dat alles zo veel mogelijk gewoon, of zelfs **alternatief moest**; niet zelden kwam **een** bruidspaar in een Lelijke **Eend** aanrijden. Maar **die** mode is inmiddels **al** weer zo lang geleden – **ja- ren** zestig, zeventig –, dat veel jongeren **he** zich niet eens herinneren. **Sindsdien is 'stijl**, weer veel meer in gekomen (totdat, nu, **iedereen z'n eigen stijl kiest**). Als de stijl **antiek of** nostalgisch is, zou **het** eigenlijk het meest passend zijn **als het** hele gezelschap dienover- **eenkomstig** gekleed **is** heren in jacquet, met hoge hoeden en handschoenen, dames met lange wijde **rokken en opbollende korte mouwen...**

Eeuwenoud

Op de **tafel** van de Generale Syno-
de **li @ een** voorstel voor een litur-

gie in heel oude, heel klassieke
stijl: de stijl van **boude** kerk. Een
'orde van dienst met **—aa**
structuur'. Met alles erop en eraan.

Heel oude teksten, die van het **m-genaamde 'ordinarium', de 'gewone' teksten**, die het hele jaar door werden gebruikt. In een in veel opzichten oud taalkleed, al is het op een enkel punt wat aangepast; ook door de verhevenheid doet de taal vaak archaisch aan. Met oude melodieën in oude muzieknotatie. Ds. K. de Vries sprak eerder in dit blad dan ook van **'liturgische verouderingen'**: dit ter geruststelling voor wie veranderingen wantrouwt als nieuwlichterij.

Prachtig is dat: zingen samen met de kerk van de eeuwen. Se wamt je in een kathedraal. Je zingt het 'Sanctus' ("Heilig, heilig, heilig is de **HERE** der heerscharen, de ganse aarde is van **zijn** heerlijkheid vol!" – een bijbeltekst, een engelentekst), en je kunt in gedachten het Sanctus

uit Bachs Hoogmis horen. Al die prachtige **muziek** van klassieke componisten op de mistekst krijgt de kans om mee te resoneren. Voorganger en gemeente wisselen **elkaar af, veelal zonder aankondiging**; soms in beurt-spraak: "Verheft uw **harten** tot God" – "Wij **heffen** ze op tot de Heer". De vorige Generale Synode gaf opdracht voor het ontwerpen van **zo'n orde van dienst, nadat het deputaatschap eredienst daar in haar toenmalige rapport een suggestie voor had gedaan**.

Discussie

Deputaten verdedigen hun voorstel **degelijk en behaafn. En rustig**, zonder drammerigheid. Gedachtig aan het feit dat wij **overvoerd worden met informatie, maken ze rijkelijk gebruik van het middel van de herhaling**: veel van wat ze in hun rapport van drie jaar geleden al over deze liturgie schreven, **horen we hier terug, zodat alles nog eens duidelijk op een rijtje staat**. Achtergrond in dat rapport van drie jaar geleden was een inleiding in de christelijke liturgie, die het waard is om gebruikt te worden als handboekje, in plaats van in een archief te worden bijgeplaatst. Maar dat terzijde.

Ik ga het voorstel van deputaten hier niet beschrijven of samenvatten. Ik wil alleen, puntsgewijs, wat opmerkingen van een andere kant laten horen. **Ten dele kritisch. Ten dele in de zin van**: Laten we, voor we dit gaan doen, **daar- en daar nog eens goed over nadenken**. Dat kan de indruk van eenzijdigheid wekken, **meer dan bedoeld is**; maar goed, dat brengt een discussie met zich mee.

Ik geef toe: **het is op de valreep**. Toch lijkt me dat beter dan achteraf.

1. Literair

De 'ordinarium'-teksten zijn eerbiedwaardig door hun ouderdom. Maar zijn het eigenlijk, als je ze

nog eens met nieuwe ogen bekijkt, wel zulke sterke teksten? Ik doel nu op de literaire vorm. Bet komt niet bij me op het Credo te bekritisieren op dit punt. Ik concentreer me op het 'Gloria'. Na de tekst van de engelenzang uit Lukas 2 volgt: "Wij loven U, I wij zegenen U, / wij aanbidden U, I wij **verheerlijken U, / wij zeggen U dank voor uw grote heerlijkheid**. Vijf keer ongeveer hetzelfde. Daarvan vier keer ook nog in vrijwel dezelfde vorm. Is dat niet wat overladen? Werkt dat ook niet wat vermoeiend?

Deputaten hebben ergens anders kritiek geïoefend op het lied: "Vader, ik aanbid U...", een bij velen bekend lied uit het opwekkingsgenre. Het **klinkt wel mooi en lofprijzend, zeggen ze**, maar het is toch geen goed lied, want er wordt niet in gezegd waarom je God aanbidt. Ik deel die kritiek. Het **maakt veel opwekkingsliederen nogal oppervlakkig**. Maar deze passage uit het Gloria doet daar toch wel sterk aan denken!

Verderop in het Gloria komt er wel enige motivering. Maar dan zijn we al weer een heel eind verder. En het komt eigenlijk niet goed van de grond. En voordat er een motivering gegeven wordt, is de lofzegging al weer overgegaan in een smeekgebed.

"Wij zeggen U dank voor uw grote heerlijkheid". Dat is wat vreemd. Voor Gods heerlijkheid eerbiedig je Hem, prijs je Hem... Maar danken? Je dankt God voor zijn liefde, zijn genade, zijn zorg, enzovoort, maar niet zozeer voor zijn heerlijkheid. Er is misschien wel een goede zin aan deze zinsnede te geven – theologen zijn vaak goed in zulke berekeningen –, maar zoals het hier staat, blijft er iets wringen. De tekst is niet alleen oud, maar heeft ook iets primitiefs.

Deputaten geven overigens bij elke ordinarium-tekst als alternatief een aantal gezangen, waarvoor deze be-maren niet gelden. (Waarom trouwens alleen gezangen, en geen psalmen?, zoals bij het Kyrie Psalm

KERNREDACTIE:

DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP,
DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DR. E.A. DE BOER, DRS. B. BOS,
DRS. I.D. HAARMSA, DRS. P. HOUTMAN,
PROF. DRS. B. KAMPHUIS,
DRS. B. LUITEN, DRS. U DE VRIES.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 8 - 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331335

Alle stukken bestemd voor de e aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 90,00 per jaar; f 49,00 per halfjaar; studenten f 74,50 per jaar (binnenland). Buitenland: f 149,00 per jaar (Europa zeepost). Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden na het verstrijken van de betalingsstermijn (opzegging van jaarabonnement 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 2,05 (excl. Porto).

 De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah.
Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,95 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

130, bij het Gloria Psalm 103 of 145, bij het Sanctus Psalm 99?)

2. Compositie

Een volgend punt van **kritiek** betreft de compositie van de 'ordinarium'-teksten tot een geheel, één eredienst.

Deputaten geven zelf zorgvuldig de **herkomst van de teksten** aan. Oorspronkelijk vormen ze **geen** liturgische eenheid. Verscheidene **zijn** afkomstig uit uiteenlopende persoonlijke gebeden, en hebben naderhand een plaats in de gemeentelijke eredienst **gekregen**. Is er eigenlijk ooit, in dat grijze verleden, wel nagedacht over de volgorde? Achteraf kun je daar misschien wel diepzinnige dingen over zeggen. Deputaten geven **van elk onderdeel wel aan** wat de plaats ervan is in het geheel van de eredienst. Eerdere delen horen bij het 'Woord'-gedeelte van de dienst; de geloofsbelijdenis, als middelste **tekst**, markeert de overgang; de **delen** daarna horen bij het 'tafel'-gedeelte.

Toch **vertonen** de teksten in **hun** onderlinge volgorde, inhoudelijk gezien, **geen** duidelijke compositie. Er zit geen lijn in het geheel. Er is geen voortgang van een begin naar een eind.

Smeekebede en lofzegging

De **teksten** cirkelen **rond** twee polen: **smeking** en lof. **Dat** is een **oerstructuur** van de **liturgie**; zo gaan wij met onze God om; ook in de Psalmen is dat zo.

De eerste tekst is een **smeekgebed vanuit de diepte**: Heer, Christus, heb medelijden! De tweede is het Gloria; zoals **gezegd**: een lovende **tekst** met **smekingen** **erin**. Dan komt het Credo, de geloofsbelijdenis. Dan het Sanctus, "Heilig...", met het Benedictus: "Gezegend Hij die komt in de naam des Heren!" – een uitbundig lovend tekstgeheel. En tenslotte het Agnus Dei: "Lm van God, dat de zonden der wereld wegneemt, ontferm U **over ons**, geef ons **uw** vrede". Het begin is

een lofspreuk, het slot een smeking. **Het** uitgangspunt is, dat het letterlijk om 'ere-dienst' gaat. **De** hele liturgie is getoonzet op de lof op God. Merkwaardig is **dan** wel, dat begin en eind smekend zijn.

Smeking en lof horen bij elkaar. Deputaten tonen het met **Schriftbewijs** aan. Dat is een diepe les; de gemeente doet er goed aan, **zich die voortdurend eigen te maken**. **Wij zijn als mensen** geneigd ze uit elkaar te trekken, maar dan wordt de **smeking** kleingelovig en de lof oppervlakkig.

Weinig lijn

Maar in de **ordinariumteksten** wordt die samenhang niet goed duidelijk. Ik gaf het al aan in het voorbeeld van het Gloria: daarin buiten beide elementen als het ware over elkaar heen. **Ook** het ordinarium als totaal wekt de indruk, **voortdurend** tussen beide heen en weer te pendelen, zonder dat **dat** inhoudelijk voldoende **inzichtelijk** wordt.

Het heeft **daardoor** iets statisch. **Dat** hoeft **op zich** nog niet negatief te zijn. Wij hoeven **niet** onze Westerse **behoefte** aan dynamiek **aan** de liturgie **op te leggen**.

Maar al met al heeft het 'ordinarium' iets **van** een lappendeken. Ook emotioneel gezien.

Dat kan wel anders. Uitgaande van dezelfde uitgangspunten. Het Psalmboek geeft **het** aan. **Aan** de hand **daarvan** kan ik nog wat duidelijker maken **wat** ik bedoel.

Psalmen

David's psalmen vertonen twee grote groepen: aan de **ene** kant Haagen **smeekliederen**, aan de andere kant dank- en lofliederen. Zetten we de **verschillende** elementen uit de beide genres achter elkaar, **dan krijgen** we in grote lijnen het volgende:

1. Aanroepen van God: Here, U bent mijn helper! Dat is in **wezen** een **lofzegging**.
2. Klacht: Ik zit in nood. Beschrijving van de nood.

3. Smeking: Here, help mij!

4. **Geloofte**: **Dan** zal ik U prijzen!

5. Een woord **van** God, aangehaald; God **zegt**: Ik **ben** je bevrijder, Ik zal je helpen.

6. Dank: De Here **heeft** mij bevrijd!

7. Verhaal: Dit heeft de Here **met** mij gedaan; ik heb tot Hem geroepen uit de nood, en Hij **heeft** mij geantwoord.

8. Lof, **met** oproep aan de broeders **en** zusters om **daarmee in** te **stemmen**: Loof met mij de Here, want Hij is een reddend God!

(De collega-theologen verwijst ik hierbij graag naar C. Westermann, Lob und Klage in den Psalmen.)

Hier hangen smeking **en** lof ook nauw samen. In praktisch elke afzonderlijke psalm **komen** beide elementen voor. Er is ook wel een zeker heen-en-weer **tussen beide**.

Toch is er een duidelijke **voortgang** van begin naar **einde**; die **is** inzichtelijk, er zit een **zekere** logica in.

Er is op gewezen, dat in de klassieke **gereformeerde** liturgie deze structuur is te bespeuren. Na een inleidend tot God **gaan** en **zijn** na m **aanroepen**, is er het smeekgebed uit de nood van de schuld, later klinkt het Woord van God, en tenslotte is er de lof en dank in geloofsbelijdenis, voorbede voor vele anderen, het eventuele viering **van** het sacrament, danklied en het **geven van** dankbare gaven.

Ik zeg niet dat dat de enig juiste structuur **van** de liturgie zou zijn. Maar **het** deze liturgie **vertoont wel** structurele kwaliteiten waarin de **ordinariumstructuur** tekort schiet.

Als we behoefte hebben **aan** een orde van **dienst** met een 'ordinarium' van **vaste teksten**, dan **lijkt** het me mooi om een **reeks** van teksten, ontleend **aan** de Psalmen, in een orde zoals boven **aangegeven**, op te stellen, **een** soort 'David-ordinarium'.

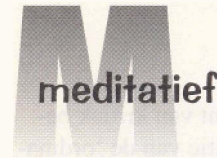
Tot zover deze **twee kritische vragen** rond de voorgestelde orde van dienst. Volgende **week** nog een aantal.

Ds. P. Houtman is predikant van de Gereformeerde Kerk van Twijzel-Kollumerwaag.

KRACHTIG VERBONDEN BLIJF JE VERSCHILLEND

A.S. van der Lugt

...en zij zullen tot één vlees zijn.

Genesis 2.24

*"Op een nacht, nadat ik met mijn man weer de hoogste vervulling van aardse liefde en eenheid beleefd had lag ik, in plaats van me gelukkig voelend in te slapen, lange tijd in bed te tobben, in radeloze wanhoop. Ik lag te huilen en te snikken en in de duisternis begon ik me meedogenloos af te wegen en te analyseren waarom ik mij toch zo onbevredigd en zo doodongelukkig voelde. Ik vroeg mij af, waarom? Ik heb toch alles wat een mens gelukkig kan maken? Vanwaar dan deze onvrede?"*¹

Het is zeer goed te begrijpen dat mensen zingen over de liefde. De aantrekkingskracht tussen man en vrouw is iets heel bijzonders. Het is een ragfijn spel. Je moet de regels weliswaar door ervaring leren, maar het spannende van naderkomen en afstand houden leidt ons wezen bijna tot een hogere werkelijkheid. Het kan de hele wereld in een ander licht stellen - als je verliefd bent bijvoorbeeld. En voor wie het zeer intieme heeft ontdekt en geproefd, die weet zich soms gevangen in een oneindig verlangen naar herhaling. Want je verliest jezelf in een ander, voorbij de grenzen van redenen en deuken. Je wordt één.

Dat alles merk je tot in de kleinste hoeken van je lichaam. De uitdrukking 'tot één vlees zijn' heeft echter meer op het oog. Het gaat om het vormen van een eenheid in bestaan. Daarbij is het contact van huid op huid onontbeerlijk en aangenaam, maar het krijgt z'n ware diepte door het geestelijke contact. Dat je com-

municceert met en zonder woorden over de dingen die je bezig houden, de taken waar je voor staat, over de wereld waarin je leeft. Het is het veilig omgaan met elkaars kwetsbaarheid en het volwassen aanspreken op elkaars falen. Zo vorm je een team: krachtig verbonden met elkaar blijf je twee verschillende personen.

Je proeft in het citaat van Elisabeth Haich (hierboven) datzelfde verlangen: om in een huwelijk meer te hebben dan de lichamelijke eenheidsbeleving. Zij voelt zich onbevredigd (en vele huwelijkspartners net als zij na de gemeenschap). Haar zoektocht leidt tot het inzicht, dat de ware eenheid juist niet lichamelijk is. Seksualiteit en erotiek, dat zijn lage vibraties, die je te hoven moet komen. Door het inzicht, dat wij allemaal het goddelijke in ons hebben, krijg je contact met de hogere sferen en geesten, dan herinner je je vroegere leven(s), dan weet je dat het uiteindelijk allemaal draait om je ziel - die één is met God. De schepping is scheiding en de scheiding is schijn. De Al-eenheid zit overal in.

Er is inderdaad meer dan alleen het menselijke contact van lichaam en geest. Maar niet op die New-Age manier. De HERE gaf het huwelijk niet om mensen in elkaar te laten

op gaan, maar om samen sterk te zijn met Hem! Daarom laat het Nieuwe Testament zien, dat geloofsgemeenschap de basis moet zijn voor een samenlevingsband tussen mensen. Als die eenheid met Christus er is, komt het menselijke op z'n plaats: geen spirituele aandacht voor de ziel alleen. Ook het lichaam is van de Schepper. Daarom: weiger elkaar de seksuele omgang niet, tenzij met onderling goedvinden en voor een bepaalde tijd om u te wijden aan vasten en bidden. Geniet ervan. Aan de andere kant ook geen slavernij van de erotiek. Zelfbeheersing is een vrucht van de Geest. Bedenk dat de eenheid van de samensmelting je doel niet is. Man en vrouw, zij blijven twee. Zo ook tussen God en mens, tussen Christus en de gemeente. Paulus durft (in zijn brief aan de kerk in Efeze) Genesis 2,24 gerust op Christus en de gemeente toe te passen, maar let op wat dat betekent: Christus voedt en verzorgt de kerk.

Op zoek naar eenheid?
Iet op het verschil!

¹ Elisabeth Haich, *Inwijding*, Deventer 1997 (zevende druk), 83i

Ds. A.S. van der Lugt is predikant van de Gereformeerde Kerk te Rotterdam-Stad.

W wandelen met God

*In de Bijbel kom je het veel tegen, het woord **moed**. De **Here** Jezus zegt het meermalen tegen mensen: Houd moed! En dan helpt Hij ze in hun moeite. Hij vergeeft ze hun zonden. Moed hebben we nodig bij ons wandelen met God. Wandelen heeft iets ontspannends. We lopen en praten heel rustig met **elkaar**. We genieten van de mooie dingen om ons heen. Wandelen veroorzaakt bepaald geen stress. Overspannen mensen moeten veel wandelen om zich te kunnen ontspannen. Zo is ook het leven met de Here. Wandelen we met God, dan letten op wat de Here zegt. Dat geeft iets ontspannends in het geloof. Het wekt vertrouwen. Het geeft ook moed. Ja, want wandelen met God betekent niet dat we geen moeilijke dingen tegenkomen. Dat we nooit in angst zitten. Al heb je nog zo'n sterk karakter, er zijn momenten dat je het niet ziet zitten. Moed houden! Dat roept onze 'Wandelpartner' ons toe. Hij geeft het ons zelf.*

wel. Je gaat **steeds** meer merken:
Wat zijn **we** eigenlijk zonder God?
Wat machtig dat **we** van God zijn.

Heerlijkheid

Onze Medewandelaar roept ons ook toe dat we naar de heerlijkheid die komen gaat kijken **moeten**. Dat helpt ook om de **moed** niet te verliezen maar vast te houden. We leven nu vaak onder zware druk. Druk van moeite. Druk van onze zonden en van ons zwak zijn op bepaalde punten. Je moet die druk maar eens afwegen tegen het gewicht van de komende heerlijkheid. Leg ze maar eens in de schalen van zo'n oude balans. Dan zul je zien dat de schaal met het gewicht van de heerlijkheid naar beneden ploft. Dit gewicht is veel groter dan het gewicht van wat je hier moet dragen. Het is nog sterker: de last van je moeite van nu bewerkt het gewicht van de komende heerlijkheid. Nou, nou, Paulus, overdrijf je nou niet een beetje...?

Nee, dat is niet overdreven. Op een braderie zie je wel eens een Mompennemaker met grote messen en lange beitels in een ruw stuk boomstam steken. Het gaat er hard aan toe. Hij spaart dat stuk hout niet. De grond ligt bezaaid met houtkrullen. Denk je eens in dat dat stuk hout het kon voelen. En 'au!' kon zeggen. Wat een pijn zou het doen. Maar de klompenmaker is een vakman. Hij weet wat hij doet. En hoe hij het doen moet. En als hij klaar is, dan heeft hij van dat ruwe hout een paar schitterende klompen gemaakt. En dat was nu precies zijn bedoeling. God gebruikt ook de last van de verdrukking om onze heer-

Nieuw

Hoe kun je moed houden? Paulus zegt bijv. in 2 Korinte 4: door te kijken vanuit onze kwetsbaarheid naar onze vernieuwing. Onze uiterlijke mens, - onze buitenkant -, raakt in verval. Je kunt je mogelijk lang jong houden. Misschien blijf je heel lang goed gezond. Toch ben je aan het verslijten. Dat kun je niet tegenhouden. We zijn kwetsbaar als een 'aarden vat', een mooie pot die zomaar ineens stuk kan vallen.

Maar de binnenkant, onze innerlijke mens, wordt van dag tot dag vernieuwd. Daar is Gods Geest elke dag mee bezig. Je leven met God, - want dat is je binnenkant -, wordt steeds verder nieuw gemaakt. Dat is moedgevend. Gods Geest leert je om ook moeilijke dingen in je leven een plaats te geven. Je draagt ze met je mee. En je vraagt je meer dan eens af waarom dat moet. Wat de zin daarvan is. Maar de Geest geeft je moed. Draagkracht. Het verdiept je leven

lijkheid te 'bewerken'. Als je dat bedenkt verlies je de **moed** niet.

Onzichtbaar

Moed houden we ook wanneer we al wandelend met God **zien** op het onzichtbare en niet op **wat wel zichtbaar is**. Wat is dan zichtbaar? En **wat** is onzichtbaar? Wel, zichtbaar, dus wat we zien kunnen, zijn **al** die moeiten **die we ervaren**. En die je zo'n verlamdend gevoel kunnen geven. Die **zien** we, die voelen we. Daar **worstelen we nu mee**.

Het zijn ook de mooie en fijne &n-gen die **we ervaren**. Er is me e l in bet leven met God **waarvan je vol-op kunt genieten**.

Onzichtbaar, wat we niet zo **direct** zien, zijn de vele schatten **die God ons beloofd heeft** in Christus. Veel deelt Hij er nu **al van uit: je zonden zijn** je vergeven; je hebt vrede met God ondanks dat je verdrietig en bang **bent**. Kun je niet in slaap komen **omdat je piekert**, – je **richten** op God, bidden tot God geeft rust. In vrede kun je s l a p . Je leven mag je leggen in de handen van God. Daar ben je geborgen.

En dan de schatten die God straks geven zal: het Vaderhuis met de vele woningen, de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, geen zonde meer kunnen doen, niet meer weten wat moeiten zijn, geen angst meer hebben, – ja, dat **gaat allemaal** komen. En deze nog **onzichtbare schatten** zijn eeuwig. Ze blijven er altijd. Dat kunnen we van de **zichtbare dingen** gelukkig niet zeggen. Die zijn tijdelijk. Voor een poos. Misschien heel lang. Misschien duren ze wel je leven lang. Maar wat zijn zeventig, tachtig jaren vergeleken met de eeuwigheid?

Er naar blijven kijken

Wij 'zien op' dat onzichtbare, zo heet het in 2 Korinte 4. Dat betekent: we houden het in de gaten. We leggen er alle nadruk op. Het is

het grote doel van ons leven. Stel dat we met elkaar **een** fiets-tocht maken. We kijken om ons heen. We genieten **van** alle mooie plekjes die **we** tegenkomen. Maar we worden moe. We krijgen pech: een leuke band. Of een **valpartij**. Je loopt schaafwonden op. Er raken ribben gekneusd. Wat een narigheid! Maar we houden de moed **erin**. We denken aan straks. Jongens, nog even **volhouden**. **Straks kunnen we fijn uitrusten**. En lekker **pannenkoeken eten!**

Alles draait **in ons leven om de eeuwige schatten van God**. Daar **zijn we pas echt gelukkig mee**.

Mag je dan niet genieten van de **zichtbare dingen**? Van je baan? Van je ontspanning? Van alles wat je bezit? Dat hebben we **toch ook van God gekregen**? Ja, zeker. Geniet er maar van. Maar iaat het daar niet om draaien en **verder niks**. Dan schieten we het doel van ons leven voorbij. Je leven blijft leeg, k verliest de **moed**. **Alleen de onzichtbare dingen vullen ons leven**. Geven bevrediging.

Toch is dat best moeilijk dat blijven kijken naar het **onzichtbare**. Je voelt w vaak de **spanning in je geloof** ik zie het nog niet, dat eeuwige. Ik vind het zo moeilijk me daar goed op b richten. Ik weet nu wat ik heb. En ik weet niet hoe het straks wordt. 't Is zo ongrijpbaar. En we kunnen genoeg bemachtigen in de wereld om ons verdriet en onze zorgen te compenseren. Maar of je het daarmee redt?

Moed houden we alken door de schatten die nooit vergaan. Ze vallen ons nooit als breekbare potten uit handen.

Ds. M.H. Sliggers is predikant van de Gereformeerde Kerk te Arnhem.

uit de kerken

Beroepbaar gesteld: J. Haveman, Simon Johannesstraat 13, 8271 TR IJsselmuiden, tel. 038-3330965 (van 31 juli tot 14 augustus afwezig).

Ds. G. Hagens overleden

Ds. G. Hagens is 21 juli op de leeftijd van 92 jaar overleden.

Gerrit Hagens werd op 11 december 1906 te Rotterdam geboren. Hij studeerde aan de Theologische Hogeschool te Kampen en aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Op 14 oktober 1934 werd hij predikant te Asperen. Vanaf 1941 tot 1948 diende hij de gemeente te Leeuwarden, waar hij voor de Vrijmaking koos. Daarna volgden nog de gemeenten te Schiebroek-Hillegersberg-C. (1948) en Bussum (1957). Op 17 november 1974 ging hij met emeritaat.

Ds. Hagens was afgevaardigd naar de generale synoden van Groningen (1946) en Assen (1961). Verder was hij curator van de Theologische Hogeschool te Kampen en maakte hij deel uit van verscheidene deputaatschappen. Ds. Hagens is godsdienstleraar geweest op de Geref. Scholengemeenschap te Amersfoort.

Van zijn hand zijn onder meer verschenen *Wat gebeurt er in de Gereformeerde Kerken*, *De Waarheid is bovenal* en een schetsenbundel over het evangelie van Lucas.

BIJBELSE PRINCIPES ROND DE ECHTSCHIEDING 1

R.D. Anderson

Het is de bedoeling om in een tweetal artikelen de bijbelse gegevens rond echtscheiding na te gaan en lijnen te trekken van het Oude Testament naar het Nieuwe. Jezus' bekende uitspraken over de echtscheiding hebben hun achtergrond zowel in de praktijken van zijn tijd, als in de wet van onze Here. Ik ben me ervan bewust dat mijn benadering van dit onderwerp iets anders is dan wat vaak aangenomen wordt. Ik ga hier niet uitgebreid in op andere publicaties maar probeer mijn visie duidelijk weer te geven op de vraag hoe wij Gods wet en de gegevens vanuit het Nieuwe Testament behoren te lezen wat echtscheiding betreft. Wel wordt hier en daar kort aangegeven waarom ik andere standpunten niet kan delen. In dit eerste artikel beginnen wij een kijk te nemen in de echtscheidingsregelingen in Gods heilige wet.

Echtscheiding in Gods wet

Dat echtscheiding onder bepaalde omstandigheden wel is toegestaan is uit de wet duidelijk. Meerdere malen wordt er melding gemaakt van gescheiden mensen, zie Lev. 22:13; Num. 30:9. Priesters mochten niet met een gescheiden vrouw trouwen (Lev. 21:7, 14; Ezech. 44:22). Voor hen gelden striktere levensregels dan voor het volk in het algemeen (dat dus wel met een gescheidene mocht trouwen).¹ Echtscheiding heeft altijd met zonde te maken en de priesters als heiligen – aan God toegewijd – mochten niet in aanraking met zulke zon-

& komen. In twee gevallen is de mogelijkheid tot echtscheiding ook voor het volk geheel verboden (Deut. 22:19 en 29 – zie het volgende artikel).

In Deut. 24:1-4 treffen wij ten &-tail-wet over de echtscheiding:

Wanneer iemand een vrouw genomen en gehuwd heeft, dan zal, – als hij haar geen genegenheid toedraagt, omdat hij iets onbehoorlijks aan haar gevonden heeft, en hij een scheidbrief geschreven en haar die overhandigt heeft, waarna hij haar uit zijn huis heeft weggezonden; en als

zij dan uit zijn huis vertrokken, haars weegs gegaan en de vrouw van een ander geworden is; en als dan de laatste man een afkeer van haar krijgt, een scheidbrief schrijft, haar die overhandigt en haar uit zijn huis wegzendt; of als de laatste man, die haar tot vrouw genomen heeft, gestorven is – dan zal de eerste echtgenoot, die haar weggezonden heeft, haar niet opnieuw tot vrouw mogen nemen, nadat zij verontreinigd is geworden; want dat is een gruwel voor het aangezicht des HEREN; gij zult geen zonde brengen over het land dat de HERE, uw God, u ten erfdeel geven zal.

Al is deze wet geformuleerd voor een zeer toegespitste situatie, toch kunnen wij uit haar formulering wel het een en ander over echtscheiding in het algemeen leren.

Het eigenlijke punt van deze wet.²

Als iemand gescheiden is en daarna trouwt met een andere persoon, mag hij of zij nooit meer een tweede keer trouwen met de eerste echtgenoot (echtgenote). Merk wel op dat het feit dat een gescheiden persoon hertrouwt op zich niet veroordeeld wordt (uit de uitzonderingswet voor de priesters hebben wij al gezien dat het trouwen met een gescheiden persoon wel mocht). Als hertrouwen op zich zondig zou zijn, dan had de wet dit tot overspel moeten verklaren en een hele andere strafbepaling had moeten gelden. Degene die nog een keer getrouwd is geweest is wat de eerste huwelijkspartner betreft verontreinigd. Er kan geen terugkeer zijn als er een ander huwelijk tussen gekomen

is. Dit is ook de manier waarop Jeremia deze wet verstaat en uitwerkt i.v.m. de relatie tussen Israël en de Here (Jer. 3:1-5).³ Deze wet laat zien dat echtscheiding niet licht voltrokken moet worden. Waar een ander huwelijk tussengekomen is, kan er geen weg terug zijn.

De gronden voor echtscheiding:

Wij merken uit deze wet dat echtscheiding onder bepaalde omstandigheden toelaatbaar is. Die omstandigheden worden ook vermeld, namelijk, dat er 'iets onbehoorlijks' in het gedrag van je partner is. Letterlijk staat er 'naaktheid van een ding' wat vermoeden doet dat het een seksuele overtreding betreft. Hoewel seksuele overtreding wel zeker onder valt, kan deze uitdrukking ook overdrachtelijk worden gebruikt. Dat is het wel in de enige andere plaats waar de uitdrukking te vinden is, namelijk, Deut. 23:14 waar het menselijke uitwerpselen aanduidt. Rekening houdende hiermee zouden wij eerder h e n spreken van 'iets verfoeilijks' dan 'iets onbehoorlijks'.

Wij merken hier dat echtscheiding niet zomaar mag gebeuren. Er moet 'iets verfoeilijks' in het huwelijk voorgekomen zijn. Jer. 3:8 laat zien dat overspel hier wel onder valt. Er is soms in de literatuur gesproken alsof dit niet het geval kon zijn geweest.⁴ Moest overspel niet met de doodstraf gestraft worden? Het is waar dat de gepaste straf in Gods wet voor overspel de doodstraf is, maar de wet laat ook de mogelijkheid toe dat men, via onderhandeling, een boete in de plaats van de doodstraf regelt.⁵ Zulke onderhandelingen waren alleen verboden in gevallen van moord en een paar andere misdaden (b.v. vloeken), zie b.v. Num. 35:31-32.⁶ De Spreuken echter waarschuwen tegen het nemen van dit risico. Een kwade echtgenoot zou waarschijnlijk geen losgeld willen aannemen (Spr. 6:32-35; vgl. 13:7-8).

Maar dat 'iets verfoeilijks' blijft een tamelijk vaag begrip. Is het niet mogelijk vanuit de Schrift om hierop wat meer grip te krijgen? Dat kan als wij aandacht geven aan twee andere gegevens die te maken hebben met echtscheiding in het Oude Testament, a) het verbreken van het huwelijksverbond via een wettelijke toegepaste doodstraf, en b) de echtscheidingsmaatregelen toegepast in Ezra 9-10.

Verbreking van het huwelijk door doodstraf

Waar een doodstraf toegepast werd, kwam daarmee ook een definitief eind aan de huwelijksrelatie. Wat dit betreft kunnen wij stellen dat misdaden waar de doodstraf moest of mocht worden toegepast een wettige mogelijkheid bieden om het huwelijksverbond te verbreken. Dit feit helpt ons om een meer concrete bijbelse invulling te geven aan dat 'iets verfoeilijks'. Als de echtgenoot (of echtgenote) bewijs heeft dat zijn huwelijkspartner betrokken is bij een misdaad waarop mogelijk doodstraf staat, dan wordt hij met een keus geconfronteerd. Er zijn dan twee mogelijkheden waardoor het huwelijksverbond verbroken kan worden. Hij (af zij) kan een rechtszaak aanspannen tegen zijn huwelijkspartner en de doodstraf eisen, of hij kan kiezen om een scheidbrief te regelen. Wij moeten er vanuit gaan dat halsmisdaden wel onder 'iets verfoeilijks' verstaan kunnen worden.

Echtscheiding bij m'n geval was natuurlijk niet verplicht. Als het bewijs voor de misdaad alleen in handen is van de echtgenoot (echtgenote), dan kan hij kiezen om geen rechtszaak aan te spannen en zich met zijn huwelijkspartner te vermenen (uitgaande van vergeving van de bewuste zonde). Hij mu ook een rechtszaak kunnen aanspannen en een niet onherroepelijke doodstraf laten vervangen door een geldboete (zie boven). Ter verduidelijking omschrijf ik een hypothetisch geval: Een getrouwde man komt

met zijn vriend onverwachts thuis en ontdekt dat zijn vrouw in bed ligt met een andere (ongetrouwde) man. Zij is dus betrapt op een handeling die de doodstraf verdient (Deut. 22:22). Er zijn ook twee getuigen (de man en zijn vriend). Er staan nu verschillende opties voor de man open. Hij kan i) het huwelijksverbond annuleren door een rechtszaak tegen zijn vrouw (en haar minnaar) aan te spannen en de doodstraf te eisen; ii) het huwelijksverbond annuleren via een scheidbrief. Als hij de tweede mogelijkheid kiest, kan hij alsnog een rechtszaak aanspannen tegen zijn vrouw (en haar minnaar) en de doodstraf laten omzetten in een geldboete. iii) Hij kan kiezen om zich met zijn vrouw te verzoenen en het huwelijk te laten doorgaan. In dit geval zou hij alsnog kunnen kiezen voor een rechtszaak waarin de doodstraf omgezet wordt in een geldboete.

Als wij halsmisdaden onder 'iets verfoeilijks' mogen verstaan, dan hebben wij, onder meer, als mogelijke gronden voor echtscheiding de volgende: moord (Exod. 21:12; Num. 35:16-18); doodslag door ernstige nalatigheid (Exod. 21:29); overspel (Lev. 20:10; Deut. 22:22); incest (Lev. 20:11-12); homoseksueel geslachtsverkeer (Lev. 20:13); bestialiteit (Lev. 20:15-16); @j-ke afgoderij @&. 13; Lw. 20:2); het lasteren van Gods naam (Lev. 24:10vv; vgl. Heid.Cat. v/a 100); waarzeggerij/ toverij (Lev. 20:6, 23; Exod. 22:18); en het werken op de sabbat (Exod. 31:15). Dit geeft ons richtlijnen bij het bepalen van wat als 'iets verfoeilijks' geldt.

Halsmisdaden waarbij Sprake is van een onherroepelijke doodstraf zouden misschien ook de mogelijkheid geboden hebben om een scheidbrief te regelen in plaats van een rechtszaak. Ter verduidelijking schets ik het volgende hypothetisch geval: een getrouwde man komt met zijn klant onverwachts thuis en ontdekt dat zijn vrouw bazig is om

de geest van haar overleden zus op te roepen. Zij is dus betrappt op een handeling die de doodstraf verdient (Lev. 20:27). Er **zijn ook twee getuigen** (de **man** en zijn **klant**). Als de **man** wil, **kan** hij **een** rechtszaak **aanspannen** opdat zijn vrouw hiervoor ter dood gebracht wordt. Bij zo'n rechtszaak is er waarschijnlijk geen mogelijkheid om de straf om te **zetten** in een geldboete (hij zelf is niet echt de 'benadeelde partij'). Maar zijn vrouw **heeft** berouw over haar zonde. Zij bekent dat het een daad was geboren uit **on**-verwerkt verdriet was. God had ze daardoor niet willen kwetsen, en ze ziet nu in dat deze poging volstrekt verkeerd. De **man** wil niet dat zijn vrouw hier sterft en – met **instemming** van zijn klant – besluit hij geen rechtszaak aan te spannen. Hij zou alsnog een scheidbrief **kunnen** regelen op grond van 'iets verfoeilijks' (namelijk, de geest van een dode oproepen). Of hij **kan** ook kiezen om door te gaan met zijn vrouw. In principe zouden alle bewijsbare halsmisdaden de mogelijkheid bieden voor echtscheiding wanneer de aanklager óf geen rechtszaak aanspant, óf de doodstraf laat omzetten in een geldboete.

De echtscheidingsmaatregelen in Ezra 9 en 10

Wij kunnen, ten tweede, ook iets meer leren uit de geschiedenis van Ezra 9-10. Na de ballingschap ontdekte Ezra op een zeker moment dat velen onder de Israëlieten huwelijken aangegaan waren met vrouwen uit andere landen.⁷ Er wordt besloten dat al deze vrouwen weggezonden moeten worden. Weigering om deze echtscheiding te voltrekken leidt tot afsnijding uit de gemeente van de ballingen (Ezra 10:8). Deze echtscheidingen worden voltrokken 'volgens de wet' (Ezra 10:3).

Het eerste dat opgemerkt moet worden in verband met deze passage is het feit dat deze vrouwen zich niet

bekeerd hadden tot de godsdienst van Israël. De echtscheidingen betreffen huwelijken die gesloten zijn tussen gelovigen en ongelovigen. Dit is duidelijk uit Ezra 9:1 waar het verwijt niet tegen buitenlandse vrouwen als zodanig is, maar tegen vrouwen die nog voluit te maken hebben met de 'gruwelen' van hun volk (d.w.z. praktijken tegen Gods wet, bv. afgoderij).⁸ Er is sprake van 'trouwbreuk' tegen de Here (Ezra 9:2, 4).

Dat huwelijken met buitenlanders niet **per se** verboden waren is, onder meer, duidelijk uit Num. 12. De enige persoon in Israël aan wie het absoluut verboden was om een buitenlandse vrouw te nemen (ongeacht of zij gelovig was) was de hogepriester (Lev. 21:14).

In de tweede plaats moeten wij opmerken dat deze huwelijken nooit gesloten hadden moeten worden. Ten derde, als deze vrouwen nog steeds handelden naar de 'gruwelen' van hun volken, dan waren zij hoogstwaarschijnlijk schuldig aan openlijke afgoderij.

Deze passage leert ons niet alleen dat huwelijken tussen gelovigen en ongelovigen niet gesloten mogen worden, maar dat zulke huwelijken behoren ontbonden te worden. De kerkelijke tucht mag hier **aan** de orde komen omdat deze **zaak** de trouw aan onze Here raakt. Deze situatie (waarin een gelovige trouwt met een ongelovige) is volstrekt anders dan de situatie die de apostel Paulus op het oog heeft in 1 Kor. 7:12-16. Daar betreft zijn advies huwelijken die gesloten waren tussen twee ongelovigen waarvan **een** van de huwelijkspartners later tot geloof komt. In dat geval hoeft er geen echtscheiding te komen tenzij de ongelovige partner weigert **samen** te leven met een gelovige.

Het verbod op echtscheiding

Er zijn ook twee gevallen waar echtscheiding nooit toegestaan is: ten eerste een huwelijk waar ge-

slachtsgemeenschapplaats gevonden heeft voor de huwelijksluiting, Deut. 22:29,⁹ **en** ten tweede een huwelijk waar de **man** zijn pas getrouwde vrouw ten onrechte in opspraak heeft gebracht over haar maagdelijkheid, Deut. 22:19. In deze gevallen zou, in het slechtste geval, alleen sprake kunnen **zijn** van een voortdurende scheiding van tafel en bed waarbij de **man** steeds de plicht heeft om **zijn** vrouw financieel te ondersteunen.

In Deut. 22:13-21 laat God zien dat verwacht **mag** worden dat een vrouw maagd is bij het begin van een huwelijk (de **man** ook **trouwens**, maar dat is moeilijker te bewijzen). Als de **man** bij de eerste huwelijksnacht merkt dat zijn **vrouw geen** maagd is, mag hij **een** klacht indienen en de rechtbank kan het huwelijk **annuleren** als bewijs voor de **maagdelijkheid van** het meisje ontbreekt. Het bewijs van de **maagdelijkheid** van het meisje behoorde in bezit te zijn van haar ouders die de lakens voor de eerste huwelijksnacht verschaften. Om misbruik van deze wet te voorkomen werd het door de rabbi's verboden dat verloofden ooit **samen** alleen zouden zijn, **niet** alleen om de **schijn** van **ontucht** te vermijden, maar ook om Gods wet te **honoreren**.¹⁰ De rabbi's stelden dat indien **twee** verloofden ooit samen **alleen** waren geweest **vóór** het **huwelijk** (**waarom** en wat ze **samen gedaan** hebben maakt niets uit), de man het recht om zo'n aanklacht **in** te dienen zou verliezen. Het punt van deze regeling is evident. Er moet voorkomen worden dat een jongen een aanklacht over het ontbreken van maagdelijkheid bij zijn pas getrouwde vrouw brengt terwijl hij zelf degene is die (vóór de huwelijksluiting) dat meisje ontmaagd heeft.

¹ Nog striktere levensregels golden voor de hogepriester die ook geen weduwe mocht trouwen, noch een vrouw die niet maagd was, noch een buitenlandse vrouw (Lev.

21:14).

² Al is deze wet geformuleerd vanuit het standpunt van een man die zijn vrouw wegzendt, mogen wij aannemen dat **anderson** hetzelfde principe geldt (vgl. Mark. 10:12; 1 Kor. 7:13). Voor de Joodse praktijk in de eerste eeuw zie J. van Bruggen, *Het huwelijk gewogen. 1 Korinthe 7* (Ton Bolland: Amsterdam, 1978) 123-26.

³ Jeremia's punt is dat Israël nu (na haar hoerij) niet moet verwachten dat zij zomaar tot de Here terug kan komen.

⁴ Zie, b.v., J. Douma, *Echtscheiding* (Ton Bolland: Amsterdam, 1982) 16; J. Murray, *Divorce* (Presbyterian and Reformed: Philadelphia, 1961) 10.

⁵ De Here Jezus bevestigde dit toen hij stelde dat echtscheiding zonde is behalve in het geval van overspel (zie het volgende artikel). Ook Jezus ging er van uit dat de doodstraf in dat geval niet noodzakelijk is. Dit is trouwens ook de achtergrond bij het gedrag van Jozef, Matth. 1:19.

⁶ Een duidelijk voorbeeld van vervanging van de doodstraf door een geldboete zien wij in Exod. 21:28-30. Wat overspel betreft, waarschuwt Spr. 6:32-35 (vgl. 13:7-8) ons dat in een rechtszaak voor overspel de aanklager (de gekwetste huwelijkspartner) zo kwaad zou kunnen zijn dat hij niet eens zoengeld in plaats van de doodstraf wil ontvangen. Het recht om de officiële opgelegde straf te laten doorgaan ligt wel bij de aanklager.

Wie overspel pleegt met een vrouw, is verstandeloos;

wie dit doet, richt zichzelf te gronde. ...

Want jaloezheid is vuurgloed in een man, hij kent geen mededogen ten dage der wraak (d.w.z. bij de rechtszaak)

hij aanvaardt geen enkel zoemiddel, en blijft onverbiddelijk, al geeft hij een nog zo groot geschenk. (d.w.z. al biedt je een vermogen aan als zoengeld)

Zie verder mijn artikelen, 'De Doodstraf in Gods Wet', *De Reformatie* 74.14 (9 jan. 1999) 294-97; 74.15 (16 jan. 1999) 317-19.

⁷ De landen waaruit deze vrouwen kwamen waren niet beperkt tot de volken binnen het land Kanaän die onder de ban waren geplaatst (Ezra 9:1). Er kan derhalve niet gerekened worden dat de echtscheidingen een bijzondere regeling zijn omwille van huwelijken met volken die onder de ban waren.

⁸ Ezra 9:14 spreekt letterlijk van 'deze volken van gruwelen' (vgl. de Staten Vertaling), d.w.z. 'deze volken die gruwelen plegen' (niet zoals NBG 'deze gruwelijke volken').

⁹ Hoewel Reut. 22:28 spreekt over twee mensen die 'betraapt' zijn, gaat de Bijbel er van uit dat als er oprecht berouw is over een zonde, de zondaar zich vrijwillig zal aangeven en zijn 'straf' of verantwoordelijkheden nakomen.

¹⁰ Voor de Joodse regels, zie *Misjna: Ketubot* 4:4; 1:5 en *Kiddusin* 4:12.

Dr. R.D. Anderson is predikant van de Gereformeerde Kerken te Katwijk en Valkenburg (ZH).

We kondigen hier kort enkele nieuw uitgekomen boeken aan. Mogelijk komt om blad in een bredere bespreking op één of meer titels nader terug.

Tuu, Kau en de witmensen door P.R. Baas.

Deze roman geeft een niet-geromantiseerd beeld van de weerbarstige praktijk van het zendingswerk in Irian Jaya (Indonesië). De auteur heeft bewust geen zendingsgeschiedenis willen schrijven, maar een realistische roman, waarin iemand uit Irian centraal staat, die binnen zijn cultuur van heiden christen werd. Het verbaal geeft en passant een beeld van de veranderingen die het Citakvolk de laatste 40 jaar heeft doorgemaakt. Heel duidelijk wordt hoe groot de kloof tussen de westerse en de inlandse cultuur is, en hoe moeizaam het proces is om elkaar te begrijpen. De roman is een vervolg op *Pi, de kappensnel-ler*.

Uitgeverij Kok Voorhoeve Kampen, f 29,90 (211 blz.)

Het raadsel van de blauwe vaten; *Deel 9 uit de Chris en Jorieke-serie* door B. Wiersema.

Het is midden in de nacht. Een klein vrachtwagentje rijdt het industrieterrein van Barneveld op. Op het terrein van een chemisch bedrijf stapt er een man uit, die grote blauwe vaten begint in te laden in zijn wagen. Zonder dat iemand dat ziet, tenminste, dat denkt hij. Maar om de hoek van de fabriek staat een man met een camera, die alles fotografeert.

Wie zijn deze mannen, wat doen ze daar stiekem in het donker? Chris en Jorieke, die op vakantie zijn in Barneveld gaan op onderzoek uit... Uitgeverij De Vuurbaak Barneveld, f 16,75 (119 blz.)

Avontuur op Terschelling; Deel 10 *uit de Chris en Jorieke-serie* door B. Wiersema.

Eindelijk een rustige vakantie voor de familie Huizinga, tenminste, dat is de bedoeling. Met z'n allen gaan ze logeren in het vakantiehuisje van oom Jaap en tante Jeannet op Terschelling. Maar een rustige vakantie wordt het zeker niet. Het begint al wanneer ze op de boot naar het eiland een norse man met een zonnebril tegenkomen. Als Janneke struikelt over zijn koffertje, reageert hij heel vreemd. Wat zou er in

H. Prins

Nieuw uitgekomen

dat koffertje zitten? Het duurt niet lang of Chris en Jorieke weten dat, maar daar is die vreemde man niet

echt blij mee...
Uitgeverij De Vuurbaak Barneveld, f 16,75 (128 blz.)

De houten speelbal; Avonturen in de middeleeuwen door H. Koesveld.

Deze roman gaat over Folcmar, een leerling in het Sint-Agathaklooster. In dat klooster heeft hij maar één echte vriend, broeder Simon. Wanneer deze op zijn sterfbed aan Folcmar vertelt dat hij een vondeling is, voelt Folcmar zich na de dood van Simon nog minder thuis in het klooster dan ooit. Als hij dan ook nog verdacht wordt van een diefstal die hij niet gepleegd heeft, gaat hij ervandoor. Onderweg naar een nieuwe toekomst komt hij allerlei mensen tegen: edelen, geestelijken, goochelaars, miniaturisten; eerlijke mensen maar ook oplichter, en dieven. Zou hij ook de oplossing vinden van het raadsel van zijn afkomst?

Uitgeverij De Vuurbaak Barneveld, f 29,75 (232 bh.)

Vreemdelingen en bijwoners

door C. Lambregtse.
Met deze roman voltooit de auteur zijn roman-trilogie over het Zeeuwse gezin Weststrate. Na in *zijn* arm de lammeren, over de jonggestorven Fransje, en Het scharlaken koord, over Fransjes zus Wantje, staat in dit boek broer Kees centraal. Het verhaal speelt in de nadagen van de Duitse bezetting. Kees maakt spannende en ontroerende ogenblikken door tijdens de bevrijding van Walcheren. Later treedt hij als tolk in dienst van het Canadese leger. De liefde bloeit op tussen Kees en Rie, een liefde vol problemen. Allerlei vragen komen op Kees af. Na een emotionele ontkenning zoekt Kees een nieuwe weg. Uitgeverij Van Wijzen Franeker, f 29,50 (316 blz.)

HET GPV EN EEN CHRISTELIJKE POLITIEKE UNIE

A.J. Verbrugh

Het GPV telt partijleden die slechts één enkele vorm van landelijke samenwerking met leden van politiek verwante andere partijen wensen. Als GPV-Kamerleden zijn gekozen na heilindienen van homogene GPV-lusten en dan binnen de Kamer een afspraak maken met collega-leden van andere fracties om bijv. gezamenlijk een geschikte motie in te dienen, hebben genoemde partijleden geen bezwaar. Maar als GPV-leden buiten de wettelijke vertegenwoordigende organen samen met niet-GPV-leden iets publiek zouden willen gereedmaken, komen de bezwaren snel op. Zeg je aan deze partijleden dat zo'n weigering tot samenwerken de instemming van de bevolking met de politieke voorstellen van het GPV praktisch blokkeert, dan antwoorden: We zijn helemaal niet tegen samenwerking, maar we willen alleen samenwerking ná de verkiezingen, in de vertegenwoordigende lichamen, en niet vóór de verkiezingen.

teurs wél zouden aanbevelen of goedkeuren. Dit is het opvallende tekort van de bundel. In art. 4a van de GPV-statuten staat dat de leden de wil des Heren inzake de roeping van overheden en onderdanen in de politiek zullen betrachten en doen betrachten. Dit 'doen betrachten' slaat op anderen en als je dan in een boek als dit vrijwel niets over mogelijkheden tot samenwerking aangeeft, ben je niet meer in de lijn van de 'vaderen' die art. 4a opstellen. Volgens door de plaatselijke GPV-verenigingen of besturen ingevulde vragenformulieren kiezen zeer veel GPV'ers vandaag voor doeltreffende samenwerking met de RPF en voor een GPV dat het eigen ledenbeleid bepaalt. De grote vraag is dan uiteraard hoe je dit moet organiseren. De bundel geeft hierop geen antwoord. Ook over het doel waarop samenwerking gericht moet zijn, is niet veel te vinden. Gaan we op deze bundel af, dan blijft alles bij het oude. Slaap zacht, goedenacht. Als we straks wakker worden, gaan we iets anders doen dat boeiender is dan gereformeerde politiek.

Omslag bij het GPV?

Voor een zelfstandig blijvend GPV

Politieke schrijvers die tot bovengenoemde partijleden van het GPV behoren, zouden de auteurs kunnen zijn van de 124 blz. tellende bundel getiteld *Naar een Reformatorisch Politiek Verbond?*, dat half juni in de serie 'Woord en Wereld' (Postbus 7,9780 AA Bedum) verscheen. De auteurs zijn ds. J.W. van der Jagt, econ.dr.s. E.P. Hagens en oud-senator J. van der Jagt (medewerkers van Nader Bekeken) en de

eerste drie redacteuren van *Terwille van het Koninkrijk* Marcel Flipse, Martin Jonker en Arjen Karssen-berg (s.t.), ex-landelijke bestuursleden van de Geref. Pol. Jeugd Clubs. Hiermee is niet gezegd dat alle zes auteurs metterdaad tot de hierboven genoemde tegenstanders van politieke samenwerking behoren. Wel blijkt uit de bundel duidelijk dat zij zich keren tegen fusie van het GPV met de RPF. Maar hoewel in de bundel in verband met fusie heel wat waarschuwingen staan, komt de lezer er niet achter wat de au-

ds. J.W. van der Jagt schrijft dat als er bondgenoten zijn en als w een goede vorm van samenwerking is gevonden, je dit moet doen. Maar het gaat hem er niet om een concrete vorm van samenwerking voor te stellen (blz. 30). En daar gaat het dus juist wel om! Waarom nu niets gezegd over de bekende andere vormen van samenwerking (gecombineerde lijsten, open unie, confederatie, federatie)? Maar goed, waarom dan geen fusie? De auteur ziet een afwijking

van de historische lijn en van de principiële. Wat het historische betreft signaleert hij een omslag in het denken bij het GPV na 1979. In dat jaar verscheen bij de Groen van Prinsterer-St. een brochure met titel: Kerk en *politieke partij; de politieke relevantie van de kerkkeuze*. Dit lijkt me geen goed ijkpunt. Want deze brochure was zelf het resultaat van een omslag. Namelijk van een terugslag. Het GPV was na zijn verkregen elan met een eigen program, met Jongeling in de Kamer en een **bondgenoot** voor hetzelfde program (het Nat. Evangelisch Verband) in 1979 in een periode van windstille **terechtgekomen**. Het NEV had afgehaakt. De **kiezersaantallen** liepen **flink** terug, het oude percentage van 1,8 bij een opkomst van 82,9 % bij de **Kamerverkiezingen** van 1972 is later - **ondanks** brede waardering voor Schutte en Eimert van Middelkoop - nooit **meer** gehaald. De Euroverkiezingen van 1979, waarvoor de **toenmalige** GPV-top **samenwerking** met de SGP had geweigerd, werden voor vrienden van de Ned. Geloofsbelijdenis een flop. Het was een tijd om maar niet veel meer over **politieke** samenwerking te praten. Daarom ging deze Groen-brochure **voornamelijk** over de thuishaven van de geref. leden. Woordprediking en confessie van de **kerk** van Christus zijn het goede **richtsnoer** van deze leden in de politiek. Geheel akkoord, maar hoe verder? Als je vandaag **deze brochure** uit 1979 als ijkpunt **kies**, leg je wel een **fundament** **meer** ontbreek je als erop moet worden **gebouwd**. Zand en onkruid zullen zich over het kale fundament verspreiden tot het voor het oog bedekt is en nergens meer voor dient.

Ds. Van der Jagt beschrijft hoe volgens hem na 1979 een verkeerde **ontwikkeling inzette**. In 1984 schreef prof. J. Douma in Politieke Verantwoordelijkheid dat kerkelijke (**confessionele?**) geslotenheid voor bezinning en voorbereiding van beleid juist is, maar dat **samenwerking** noodzakelijk is als het op

daadwerkelijke politiek aankomt. Kort na het Congres van Gereformeerden in 1948 (het startsein voor het GPV) had prof. K. Schilder in dit blad zakelijk hetzelfde geschreven: Politieke **studieclubs, jongerenorganisaties, enz. kan ik me denken uit één kerk. ik begeer ze ook. Maar als 't op de praktische politiek** aankomt, zal men moeten spreken (afspreken) met anderen (De **Reformatie**, 19-6-1948, blz.322). Volgens JWvdJ stond Douma echter op gespannen voet met de eenheid tussen de ambten van **kerk** en politieke organisatie onder het ene **koning**-schap van **Christus**. Wel erkent JWvdJ dat er een verschil is tussen het ambt van een politieke organisatie en de ambten van de kerk. Maar je moet dit niet te sterk accentueren (blz. 14). Vraag: hoe sterk dan wel?

Elders in de bundel wordt een **stuk** uit 1984 van oud-senator J. van der Jagt afgedrukt, waarin als 'Stelling 6' o.m. staat (blz.112): De **gedachte** om het GPV te beperken tot een interne gesloten **beziinningsorganisatie** en de politieke arbeid een **bedding** te geven in een open interkerkelijke organisatie, is in strijd met het doel en karakter van het GPV. De auteur van deze stelling had in 1979 bijgedragen tot de nipte **meerderheid** voor het afblazen van de samenwerking van het GPV met de SGP voor de Euroverkiezingen van dat jaar. Thans schreef hij achter zijn **stuk** een 'Naschrift' voor 1999. Maar hierin staat niets over Stelling 6. De lezer kan vragen of de redactie er juist aan deed dit (wellicht tijdgebonden) **stuk** zonder **commentaar** in de bundel op te nemen.

De lijn van Schilder en Douma voorbij

Ds. JWvdJ gaat in zijn **hoofdstuk van de bundel** meteen van Douma in 1984 over naar 1992, als de 2e **druk** van Het **leven** is één van ds. J.P. de Vries verschijnt. Deze uitgave van De Vries eindigt met de verklaring dat een organisatie op grondslag van de gereformeerde

belijdenis ook wel leden kan toelaten die voorbehoud op een onderdeel van de belijdenis maken en beloven op dit punt geen oppositie te voeren. Tenslotte wijst de auteur op de visie van dr. K. Veling in het Kort Commentaar van nov.1998 van de &.v.Pr.-St. Veling pleit hierin voor een **verbrede christelijke** politieke groepering gevormd uit GPV en RPF, die werkt in 'de gereformeerde traditie', maar ook christenen van **bijv.** evangelische **signatuur** die de belijdenis niet onderschrijven, als leden **aanvaardt**. Dit standpunt is sterk verwant met de aanbeveling uit het Rapport van de GPV/RPF-Commissie Politieke Samenwerking (**juni** 1998) voor een **samensmelting** (fusie) van beide partijen tot een **nieuwe** groepering. Hier lijkt de lijn van Schilder en Dourna inderdaad overschreden. De functie van het GPV als **confessioneel** centrum van politieke bezinning en studie wordt niet genoemd. Omdat de RPF een andere betekenis hecht aan de grondslag van **Schrift** en volle confessie dan het GPV, wijst JWvdJ na brede argumentatie het **fusievoorstel** af. Bij een fusie wordt de dienst van de kerk in de prediking van het evangelie op afstand gezet voor de politiek. Het GPV geeft zijn eigen karakter prijs en de leer van Gods Woord wordt ingepast in een **subjectivistische structuur** (30).

Het verschil in grondslag

in de gehele bundel wordt repetitief aangetoond dat de grondslag van de RPF verschilt van die van het GPV. Voor het GPV geldt als grondslag de Schrift met als 'hoofdsom' de gehele belijdenis (**art.2 Statuten**). Wel is niet alles van de belijdenis **altijd** en overal actueel (blz.28). Maar binnen de RPF bestaat de neiging om te zeggen dat sommige de n van de belijdenis (bijv. de kinderdoop) voor de politiek niet relevant zijn. Dit laatste betekent iets anders. Wel wil de RPF dat men **meelevend** lid is van een **christelijke** gemeente, maar

zo wordt de samenwerking **gefun-**deerd op het subjectieve geloof van de **deelnemers** en niet op de waarheid van Gods Woord (JWvdJ op blz.29).

Hagens wijst op het 'evangelisch-gereformeerde' karakter van de **RPF: bijbelgetrouw, maar minder dogmatisch** en daarom met gevaar dat de concrete inhoud van 'bijbelgetrouw' te veel in discussie is (36, 41); invloed van de **Reformatori-**sche Wijsbegeerte met feitelijke **re-**ductie van & confessie tot het 'oe-cumenisch' **grondmotief** van scheping, **zondeval** en verlossing (38); te eenzijdige invloed van subjectieve ervaringen met de Heer (40); te weinig onderscheid met de EO als 'de grote samenbinder van zijn veelkleurige achterban' (37).

De 'trois mousquetaires' van TvhK, **Flipse, Jonker en Karssenberg**

- schrijven in hun hoofdstuk dat de RPF van huis uit al een federatie is,
- die zich niet onvoorwaardelijk aan de belijdenis kan binden. Dit **bren-gt relativisme mee** (77). De RPF ont-stond uit verschillende **antirev.** ge-zinde **gespreks-** en contactgroepen en het NEV. Hiervan wilde het NEV **wel de belijdenis als grond-slag**, maar een a.r. gespreksgroep juist niet. Wel kon men het eens worden over het '**reformatorisch grondmotief**' van de wijsbegeerte van prof. Dooyeweerd. In 1975 werd de oplossing gevonden door in een optelsom zowel **grondmotief** als **belijdenis** in een grondslagfor-mule op te **nemen** (89). Vroeger sprak Dooyeweerd van calvinisti-sche wijsbegeerte, maar later **noem-de hij haar 'reformatorische wijsbe-**geerte' om uitbreiding met **niet-cal-**vinisten mogelijk te **maken** (82). Vanuit deze wijsbegeerte ontvingen de soevereiniteit in eigen kring en een natuurrechtelijke visie binnen de RPF een plaats (89). Na kritiek op de s.i.e.k. verving de RPF deze door een **gedachtelij n van 'onder-scheiden ambten** en verantwoorde-lijkheden', waarin echter nog zo-veel van de s.i.e.k. is **gebleven**, dat **het ambt van de kerk nevensgeschikt** blijft naast bijv. burgerlijke **ambten**.

Zo wordt de bijzondere plaats van het kerkelijk ambt (bijv. **de Woord-verkondiging**, de vaststelling van de confessie) onduidelijk (90). Deze kritiek is voor **gereformeer-**den zeker nuttig, maar **blijft eenzij-**dig. Want veel **van wat voor** een gereformeerde partij **onaanvaard-**baar is, moet binnen een praktisch **bondgenootschap tussen deze en een andere partij niet op** de politie-ke agenda worden geplaatst. Als het **praktische doel** van het **bondge-nootschap** maar goed is, **Anders kan je de (politieke) wereld beter mijden**.

Fusie laat het GPV opgaan in de RPF

Hagens schrijft dat het Rapport van de GPV/RPF-Commissie Politieke Samenwerking langs de weg van 'integratie' (eerst programmatisch, en daarna **organisatorisch en be-stuurlijk**) voorstelt GPV en RPF te laten **opgaan** in een **nieuwe par-tijformatie die als twee druppels** water op de huidige RPF lijkt (41). Wat in het Rapport 'integratie' heet, komt in feite neer op een **overname** van het GPV door de RPF (57). Dit komt omdat het **Rap-port** het optelsom-kaakter van grondslagen **wortels** van de RPF **steeds** relateert. Hierbij behoort deze **vraag: Kon van een commissie** die bestaat uit vier bekende GPV'ers en vier bekende RPF'ers, **anders worden verwacht?** Zou zo'n commissie een rapport kunnen schrijven waarin aan de RPF wordt **verweten, dat ze "om nu de drie TvhK-redacteuren na te spreken -** zich welbewust een politiek **tehuis** noemt voor vrijwel ieder die zich als niet-vrijzinnig christelijk aan-dient (88)?

De constateringen met betrekking tot fusie **lijken mij** grotendeels juist. De RPF is uit **verschillende groepen** met eigen achtergrond **ge-vormd, en dan is het** logisch dat van RPF-zijde de GPV'ers als een volgende, zelfs **belangrijke**, groep bij de RPF worden verwelkomd. Als er problemen zijn met sympa-

thisanten die de belijdenis in de grondslag willen en sympathisanten die **iets anders** in de grondslag wil-len, dan kan de optelsom-methode van 1975 weer goede **diensten** be-wijzen. De erkenning van Gods soevereiniteit over het **staatkundig** leven enz. **staat in de** nieuw voorge-stelde RPF&GPV-grondslag als iets dat ook aanvaardbaar is voor **evangelischen** en voor leden uit de laat-antirevolutionaire traditie, die liever **geen** kerkelijke belijdenis in de grondslag zien. Maar met het oog op de **gereformeerde** achterban **staat** de belijdenis ook in de grond-slag (verg. 'Het geheim van een goed huwelijk' in het RPF-orgaan Afgestemd, 30-6-1999, blz.7).

De vorm van samenwerking volgt uit het doel

Als je het bij een weergave van deze kritiek op fusie **zou** laten, maak ja **dezelfde** fout van **eenzij-**digheid die aan de **samenstellers** van deze bundel kan **worden toege-schreven**. Er moet ook **worden ge-zegd** wat wel kan (en waarschijnlijk ook moet).

Op de openbare **adviesvergadering** van het GPV in Ede op 26 juni werd over de **samenwerkingsmo-**dellen voor GPV en RPF gediscus-sieerd. Daarbij was de eerste con-clusie dat bij alle **samenwerking** het **beoogde** doel voorop **moet** gaan. Daaruit volgt de vorm van samen-werking. Heb je geen doel, dan ver-valt het **voornaamste motief** voor **samenwerking**.

Daarom valt het een beetje tegen dat in het genoemde **nummer** van *Afgestemd* (dat wil bijdragen tot poli-tieke **bezinning inzake het 'inte-gratieproces'**) **voornamelijk** slechts van de kant van de groep van *Transformatie* de **zaken** over het doel **worden** genoemd die **ons** aan-spreken. 'Het ene **doel**, Gods eer, staat voorop', schrijft Roel M. Freeke (bla.33). 'Een partij kan zich niet laten leiden door de poli-tieke agenda **van het moment**, maar **moet** zelf die agenda willen bepa-len' (aldus correct Kor **Dijkema** en

Menno Rasch, blz.25). Maar van prof. Roel Kuiper kan men vaak meer bezielende geluiden horen dan hier. In het **openingsartikel** schrijft hij dat **we primair geen ingrijpende wetswijzigingen moeten nastreven**, maar samen knelpunten moeten signaleren, bestuurlijke reparaties voorstellen e.d. (blz.5). Vanzelfsprekend moeten bestuurlijke zaken van management en logistiek in een program staan, maar is er ook voor de politiek niet iets anders, dat ons **allemaal** duurzaam pakt? We presenteren ons toch niet primair als de partij die **zo en zo denkt** over gasboringen op het Wad, de stedensamenvoeging in Twente of het woonwagenbeleid? Dan ontbreekt de politieke spanning en lijkt het erop dat & volgorde doel-samenwerking van 26 juni in Ede juist is omgekeerd: Eerst gaan we integreren en dan pas vinden we dat het tijd wordt om te vragen welke politieke doelen we zullen stellen (blz.3).

Zo liever niet. Wat ons primair en werkelijk raakt, is dat de secularisatie dagelijks doorvreet mede als gevolg van de neutralistische politiek van onze parlementaire verstandsdemocratie (*De Reformatie*, 29-5-1999, blz.761). Vandaar dat het centrale politieke doel volgens mij moet zijn een publieke samenleving die tot in de Grondwet de aanwezigheid en eer van God en Christus doet blijken. Een publieke koerswijziging in deze zin zal ook beschermend kunnen werken tegen de dagelijkse vervlakkende invloeden op gezin en kerk (zie 'De grote controverse' in *De Reformatie*, 28-2-1998, blz.437). Is dit onhaalbaar? Dit weet alleen God. Maar wie de ideële leegheid ziet van de samenleving na de verzuiling, ziet ook mogelijkheden. Bovendien is het voor onze politiek-geestelijke gezondheid nodig dat we deze strijd strijden en dan zowel publiek als aan onze kinderen tonen, dat de liberaal-democratische staatsorde waarin we leven, onaanvaardbaar tekort schiet. Dit is beter dan dat we er publiek over zwijgen en de

ideële leegheid gaan zien als een natuurgegeven waarbij je je moet aanpassen. Als we samen optrekken met de RPF, m g daarom worden verwacht dat ook op dit punt de RPF een doel aanwijst en dingen zegt die ons uit het hart gegrepen zijn.

Offensieve opstelling met behoud van identiteit

G.J. van Middelkoop, kernredacteur van dit blad, wees onlangs op de positie van gereformeerden in onze plurale, geïndividualiseerde, gesecculariseerde samenleving. Houdt eerst vast aan de bewaring van je gereformeerde identiteit is zijn parool. Maar kies dan niet voor reactie en terugtrekken, maar kies voor een offensieve opstelling. Zobewaren we de levende band aan onze Heer en Zijn woorden, maar dat is dan ook van betekenis voor ieder die luisteren wil (*De Reformatie*, 26-6-1999, blz.837).

Toegepast op het GPV zouden we kunnen zeggen: dus geen opsmelten zoals eerder beschreven, maar wel een stevig netwerk buiten de eigen kring. Gelukkig kon voorzitter Cnossen van het GPV na afloop van de discussies op 26 juni besluiten dat een confederaal samenwerkingsmodel zal worden uitgewerkt. Dit is een model, waarbij het GPV evenals de RPF eigen grondslag, structuur en bestuur behoudt, maar waarbij beide partijen afgevaardigden sturen naar een gezamenlijk 'Unieparlement', waarvoor een gezamenlijk 'Uniebestuur' van beide partijen (politiek) verantwoordelijk is. Dit 'Uniebestuur' stelt lijsten met landelijke verkiezingskandidaten (voor de Tw.K.) en programma's voor en kan bijv. naast de Kamerfractie van de 'Unie' worden belast met een deel van de contacten met de media van de gevormde 'RPF/GPV-Unie'. (Je zou volgens mij beter kunnen spreken van een 'Christelijke Politieke Unie' of -meer getekend dom het vestigingsgebied van de kerkelijke leden - 'Nederlandse Christelijke Unie').

Soms wordt gevraagd of er in zo'n unie voor de eigen landelijke besturen van GPV en RPF nog wel wat te doen overblijft. Uiteraard blijven de eigen bestuurlijke taken over (en die bij de samenstelling van het 'Unieparlement'), maar bovendien kan dan bijv. het GPV-bestuur eindelijk wat meer aandacht besteden aan het 'aangeven' van de lijnen voor de principiële en actuele voorlichting aan de verenigingen' (art. 11 a-c van de Statuten). Dit verhoogt de kans op meer leven in de discussie. De vorige partijsecretaris drs. H. Post zei bij zijn & -den in 1997 dat de Verbondsraad van het GPV best wat 'politieker' voor den dag mocht komen - en dus niet slechts eenzijdig bestuurlijk-administratief. Dit betekent dat de plaatselijke leden wel eens wat meer politieke en publieke woorden en verklaringen van de onderscheiden bestuursleden mogen horen! Als er sprake moet zijn van een offensieve opstelling, kunnen bestuursleden niet zeggen: die laten we maar aan onze Kamerleden over. Bestuursleden staan bij de presentatie van een offensieve opstelling voor een verwante taak. Tijdens de 15 jaren waarin het GPV nog geen Kamerleden had, moest de landelijke presentatie van de 'politiek' ook van het bestuur komen.

Confederatie als tussenstap naar fusie?

Intussen blijkt dat binnen het GPV een minderheid vandaag toch wel meent een fusie boven een confederatie te moeten verkiezen. Een van de argumenten daarbij is dat een fusie leidt tot een soort van eenheidspartij zonder 'bloedgroepen', die naar buiten steviger oogt dan een unie. Maar het is juist de taak van een goed 'Uniebestuur' om de eenheid van de voorgestelde en door het 'Unieparlement' bekrachtigde politieke lijn naar buiten te tonen. En wat de 'bloedgroepen' betreft zolang er geen kerkelijke eenheid is, kan het spreken hierover wel

naar de achtergrond worden geschoven, maar het zal nooit helemaal lukken. De interkerkelijke partijen CDA en SGP houden bij de vaststelling van hun kandidatenlijsten nauwkeurig rekening met de kerkelijk-politieke c.q. kerkelijke achtergronden. Het grootste bezwaar tegen een fusie is voor mij echter dat er dan geen confessioneel bezinnings- en politiek voorbereidingscentrum meer is. Hieraan zit veel vast. Verder is er nog een heel andere zaak, die de samenwerkingscommissie niet vermeldde. Zowel grondslagwijziging als opsmelten (opheffen) van het GPV eist een meerderheid van 314 op een algemene vergadering. Dat is niet niks.

Daarom zijn de berichten in de pers, als zou een confederatie op de lange duur wel tot een fusie leiden, een speculatie. Bovendien is de lange termijn in de politiek zo onzeker, dat je daarover beter geen voorspellingen kunt doen.

Voor de korte termijn kan je (en moet je) wel denken wat er kan gebeuren. Een vraag is bijv. wat je moet doen als de 'Unie' door haar parlementair en verder optreden als herkenbare eenheid ingang vindt (dat willen we immers) en zich nieuwe leden melden. Zullen zij zich dan bij het GPV of bij de RPF laten inschrijven? Vermoedelijk kijken velen van zulke nieuwe 'Unie'-sympathisanten (bijv. ex-CDA) vreemd aan tegen expliciete beklemtoning van de kerkelijke belijdenis in de grondslag. De mogelijkheid is dan groot dat nieuwe leden meestal voor de RPF met haar ruimere ledenbeleid kiezen, zodat het GPV gaandeweg onzichtbaar wordt (verg. dr. K. Veling in *Ons Burgerschap*, 10-7-1999, blz. 14). Hoe dit laatste te voorkomen? Je moet ermee rekenen dat eventuele nieuwkomers die zich door de 'Unie' aangetrokken voelen, vaak primair ook voor de 'Unie' willen kiezen, dus niet voor het GPV, maar dus ook niet voor de RPF. Wil je hen niet teleurstellen, dan moeten ze een keus uit 'drie' kun-

nen maken: WGPV, of RPF, of 'geünieerd' als derde groep in de confederatie (De Reformatie van 2-5-1998, blz. 626). Ook waar plaatselijk GPV en RPF de confederatieve lijn ten opzichte van elkaar niet willen volgen en op eigen initiatief tot fusie willen overgaan (dus tegen de bedoeling van bestuur en landelijke meerderheid van het GPV), kunnen zij een plaatselijk vereniging van 'geünieerden' vormen, onderscheiden zowel van GPV als van RPF. Op vergelijkbare manier als GPV en RPF kunnen zij deelnemen aan het optreden van de 'Unie' naar buiten.

Ik behoor te weten dat er binnen het GPV voorstanders van een confederatie zijn, die de erkenning van een groep 'geünieerden' in een unie te ver gaat. Maar als het doel de vorm van samenwerking moet bepalen, kan je de hier bedoelde sympathisanten niet afwijzen. Daarom tenslotte dit. Het lijkt wenselijk dat een christelijke politieke unie van RPF en GPV wordt voorzien van stevige statuten, met daarin enkele artikelen die moeilijk kunnen worden gewijzigd (zoals in de GPV-Statuten het grondslagartikel). In zo'n moeilijk te wijzigen artikel van een unie moet het concrete praktische doel van de 'Unie' zijn vastgelegd*. Dit is dan de kern van een politiek lange-termijn programma, bijv. metterdaad streven naar een aanvulling op de Grondwet, die de eer van God als doel van de staat vermeldt. En ook zal door een moeilijk te wijzigen artikel een zo

goed mogelijke waarborg moeten worden ingebouwd voor de invloed van een confessioneel schriftuurlijk bezinnings- en voorbereidingscentrum voor de politiek van zo'n unie. Hierin kan een minimum-aantal vanuit het GPV aan te wijzen leden (en evenzo een minimum-aantal vanuit de RPF aan te wijzen leden) op elke vijftig leden van een unieparlement worden vastgelegd.

* Als het doel goed vastligt behoeven in deze statuten geen verschillende uitgangspunten in de vorm van een gemeenschappelijke, wel of niet bijgestelde RPF&GPV-grondslag te worden opgenomen (verg. *Ons Burgerschap*, 10-7-1999, blz. 17). Een gemeenschappelijke formulering van verschillende achtergronden is hetzij generaliserend, hetzij een optelsom, en kan daardoor gemakkelijk tot verkeerde conclusies aanleiding geven.

Dr. A.J. Verbrugh is oud-Tweede Kamerlid voor het Gereformeerd Politiek Verbond en woont te Dordrecht.

Heeft u wel eens
overwogen om een
abonnement op
De Reformatie
te nemen?

Bel 01 13 - 21 5591

Alie C. Drost-Brouwer

Meer dan 1000 pag. zomerlektuur

Saskia van Almèhre
96 pag., ing. f 17,50

Ronald-trilogie
720 pag., ing. f 36,95

Meer dan een belofte
Vervolg op de Ronald trilogie
222 pag., ing. f 9,95

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA GOES - Telefoon 0113-215591

HET ORGELSPEL VOOR EN NA DE KERKDIENT

J. Smelik

Kerk en muziek

Aangezien het orgelspel voor aanvang en na afloop van de kerkdienst als muzak functioneert, dient het afgeschaft te worden.' Dat was één van de stellingen die in november 1997 mijn proefschrift vergezelde. De stelling trok in kerkelijk Nederland enige aandacht. Diverse dagbladen en tijdschriften citeerden de these of besteedden er een bespreking aan. De stelling is voor mij nog volop actueel. En het lijkt me nuttig in deze vakantietijd (immers ook een tijd van bezinning...) er een paar woorden aan te wijden.

Voor een goed begrip van het verschijnsel 'orgelspel rondom de kerkdiensten' is het zinvol deze praktijk vanuit historisch perspectief te belichten. Gewapend met die gegevens kunnen we vervolgens ons licht laten schijnen op de huidige situatie. Natuurlijk kan het onderwerp in één artikel niet voldoende uitgediept worden. Diverse aspecten zouden beslist een uitgebreidere bespreking verdienen. U kunt dit artikel dan ook het best zien als een aanzet om in plaatselijke kerken een gedachtenwisseling over het onderwerp op gang te brengen: 'Waar zijn we nou eigenlijk mee bezig...?'

Na de Reformatie

Het is algemeen bekend dat het orgelspel in de kerk binnen het zestiende-eeuwse Nederlands calvinisme een heet hangijzer was. De Provinciale Synode van Dordrecht, die van 15 tot 28 juni 1574 werd gehouden, was van oordeel dat het

'speelen der Orghelen in den Kercken' afgeschaft diende te worden. De vergadering verwees daarbij naar Paulus' woorden uit 1 Korinte 14:19: '... indgemeente wil ik liever vijf woorden met mijn verstand spreken, om ook anderen te onderwijzen, dan duizenden woorden in een tong.' De synode merkte ook op: 'Ende hoe wel men het [orgelspel - JS] alsnoch in sommigen deser Kercken alleen int eijnde der predication ghebruijckt opt scheijden vanden volcke, soo dient nochtans meest om te doen vergheeten, watmen te voren ghehoort heeft, ende is te besorgen dat het hiernaes tot superstitie ghebruijckt sal worden, ghelijck het nu tot lichtvaerdicheit dient.'¹ De synode vond dus dat het orgelspel na de dienst voornamelijk diende om te vergeten wat men zojuist gehoord heeft, en bovendien leidde tot bijgeloof. [Voor de goede orde: met het woord 'predicatie' werd destijds niet alleen 'preek' bedoeld; er werd ook wel de hele kerkdienst

mee aangeduid.] Vier jaar later, in 1578, sprak de Nationale Synode van Dordrecht zich uit tegen het gebruik van het orgel. In het bijzonder vond men orgelspel vóór de 'predicatie' niet goed.² Ook de generale synode die in 1581 te Middelburg werd gehouden was van oordeel dat het orgelgebruik 'in de tempelen' niet goed was, 'insonderheyt voer die predicatie'.³

Nu kon je als kerkelijke overheid wel afschaffing van het orgelspel verlangen, maar het probleem was dat stadsbesturen er vaak anders over dachten. En 'orgels' en 'organisten' behoorden tot het domein waarover de wereldlijke overheid zeggenschap had. Als kerkenraad kon je het orgelspel wel willen afschaffen, maar de organist was in dienst van het stadsbestuur ontving dus alleen orders van dit bestuursorgaan. Tekenend is de opmerking die de stadssecretaris van Leiden, Jan van Hout, in 1579 maakte naar aanleiding van het synodebesluit contra het orgelspel: volgens hem behoorden predikanten zich niet met het orgelgebruik te bemoeien.⁴

Niet alleen de Leidse maar ook andere stadsbesturen trokken zich dikwijls niets aan van kerkelijke besluiten inzake het orgelspel. Zij waren van oordeel dat bevordering van de kunsten (dus ook van het orgelspel in de kerkgebouwen) uit educatief en ethisch oogpunt in het belang van het volk was. In veel steden werd daarom het orgel voor en na de kerkdiensten bespeeld. Dat gebeurde niet alleen in Leiden, maar bijvoorbeeld ook in Delft, Haarlem, Hoorn, Kampen, Montfoort, Utrecht en Rotterdam.⁵ Zelfs in Dordrecht, uitgerekend de plaats

waar synoden zich heftig tégen het orgelspel hadden gekeerd, werd het orgel vanaf 1579 voor en na de kerkdiensten bespeeld.

We zien dus dat de praktijk van het orgelspel voor en na de kerkdiensten niet door de kerkelijke maar door de wereldlijke overheden geïnitieerd werd. De strijd over het orgelgebruik speelde overigens niet in alle kerkelijke gemeenten. Met name op het platteland waren er tot ver in de negentiende eeuw veel plaatsen waar het kerkgebouw geen orgel bezat.⁶ Het ligt voor de hand dat daar discussies over het orgelgebruik niet of nauwelijks gevoerd werden.

Het blijft de vraag in hoeverre de praktijk van 'orgelspel rondom de kerkdienst' een algemeen voorkomend verschijnsel was. Aan het begin van de negentiende eeuw vond Joachim Hess de praktijk in ieder geval opmerkelijk genoeg om het apart te vermelden. In *Over de vereischten in eenen organist* (Gouda, 1807) merkt hij namelijk op dat in Friesland en Groningen de organist speelt wanneer de gemeente de kerk binnenkomt.

Bovendien waren er ook andere manieren om de tijd voor aanvang van de kerkdiensten in te vullen: zo kon men de gewoonte hebben dat de voorlezer een aantal hoofdstukken uit de Bijbel voorlas, en/of dat er psalmen werden gezongen. Zo stelde de provinciale synode van Dordrecht in 1574: 'Men sal Sondaechs smorgens ende snamiddachs int vergaderen des volx den Ghe-meijnten vrij laten te lesen benefens t' Psalmsinghen, of alleen te singhen.'⁷

Aardig om te weten is dat de praktijk van orgelspel voor en na de kerkdiensten van oudere datum is dan het begeleiden van de gemeentezang door het orgel. De discussie over de orgelbegeleiding kwam pas in de zeventiende eeuw op gang. Vóór 1631 waren er plaatsen in het Noorden des lands waar de organist de gemeentezang begeleidde. In de

overige delen van de Nederlanden kwam dit gebruik iets later in zwang. In de tweede helft van de zeventiende eeuw werd in de meeste stadskerken de gemeentezang door het orgel begeleid. In gemeenten waar men geen orgel bezat, kende men uiteraard geen orgelbegeleiding en was men aangewezen op de voorzanger.

In de loop der tijd wijzigde de houding van de kerkelijke overheid ten aanzien van orgels ingrijpend. Typerend voor die verandering is de gewoonte die tijdens de achttiende eeuw ontstond, dat de plaatselijke predikant bij de ingebruikname van een nieuw orgel een deftige inwijdingsrede hield. Daarin werd het nieuwe 'blaastuig' in alle toonaarden geprezen. Bij de inwijding van een nieuw orgel in Roodahuizen in 1785 betoogde predikant Joh. Jac. Groenewoud 'dat het godsdienstig psalmzingen, vergezeld met de verrukkende orgelklanken, een der voortreffelijkste deelen van den christelijken godsdienst is.'⁸ Dat had iemand als G. Voetius hem anderhalve eeuw eerder beslist niet nagezegd.

Repertoire

Wanneer het orgelspel voor aanvang en na afloop van de kerkdiensten – al dan niet oogluikend – werd toegestaan, kwam meer dan eens een ander probleem om de hoek kijken: het repertoire dat organisten ten gehore brachten.

In de notulen van de Dordtse kerkenraad van 31 december 1598 lezen we dat de organisten opgedragen zal worden 'dat sij in de kercke willen spelen psalmen ofte motetten ende lichtvaerdige stuckskens achterweghen laten'.⁹ Tot deze organisten behoorde de beroemde Henderick Speuy (±1575-1625), die in 1610 zijn bekende verzameling met tweestemmige psalmwerkingen publiceerde.¹⁰ De aansporing van de kerkenraad had blijkbaar geen effect, want precies een jaar later besloot de kerkenraad de burgemeester in te schakelen om

de organisten te bewegen 'alle lichtveerdige musique op d' orgel te vermijden.' In februari 1600 werd in de acta van de kerkenraad gemeld dat de schout en burgemeester de organisten stevig vermaand hadden.

De Dordtse kwestie over dit onderwerp was in de Nederlanden geen uitzondering. In veel meer plaatsen werd regelmatig geklaagd over de wereldse en 'lichtvaerdighe' muziek die organisten ten gehore brachten. Veelvuldig hebben kerkelijke vergaderingen bepaald dat organisten voor en na de diensten 'psalmen' of in ieder geval stichtelijke muziek dienden te spelen. Zo gaf de kerkenraad van Utrecht op 19 mei 1608 opdracht dat de organisten 'nae de predicatie int scheyden van 't volk sullen eerst spelen den psalm, dier in 't laeste gesongen is'.¹¹ Er was blijkbaar voldoende aanleiding om voortdurend met dergelijke bepalingen te komen.

De uitdrukkelijke opdracht aan organisten om rondom de kerkdiensten *psalmen* te spelen, had te maken met de wens van kerkenraden om de 'wereld' en het wereldse vermaak buiten de kerkmuren te houden. Tevens zullen educatieve motieven een rol gespeeld hebben: het spelen van de Geneefse psalm-melodieën op het orgel was een zinvolle manier waardoor het kerkvolk deze melodieën kon leren en ermee vertrouwd kon raken. In de zestiende eeuw waren de melodieën bij de kerkgangers immers volstrekt onbekend. En al spoedig bleek dat de gemeente grote moeite had om ze correct te zingen. Het is daarom ook niet vreemd dat we vanaf de zestiende tot aan de negentiende eeuw in instructies aan organisten lezen dat voor en na de dienst psalmen (eventueel ook: verantwoorde gezangen) gespeeld moesten worden.

Klachten dat organisten verkeerde muziek spelen voor en na de kerkdiensten, is van alle tijden. Niet alleen in de zestiende maar ook in de negentiende eeuw zijn er klaagzan-

gen over **aangeheven**. Zo **klaagt** F.C. Kist in 1840 dat **organisten** zich na de **kerkdienst** 'langs eenen verkeerden weg, aan eenige onkundigen slechts, zich **meester** op het orgel willen **betoonen**, door stukken uit **opera's**, **marschen**, **wereldsche** rondo's of **bravourpassagies** met het volle **werk** en **dan** nog gebrek-kig **voor** te **dragen**'.¹²

Een eeuw **later** is het wat dat betreft nog **niet** alles koek en ei. D.W.L. Milo meldt in 1946 dat de **eredien-sten** wel eens omlijst worden door 'de brutaalste, brallendste, of ook snoeperig-sentimenteelstefanta-sie& van "moderne" grootheden'.

¹³ **George Stam** ziet twee jaar later ook reden om zich **expliciet** uit te **spreeken** tegen (**religieuze**) muziek die **niet bij de eredienst past**, zoals fragmenten uit symfonieën, het Adagio uit **Beethovens Pathétique** of het **Largo** van **Händel**.¹⁴

Huidige praktijk

We hebben **gezien** dat het orgelspel voor en na de dienst geen kerkelij-ke instelling **was**. Het kwam er **meer ondanks** dan **dankzij** de kerke-lijke overheden. De plaats en waar-dering **van** het orgelspel in en rond de liturgie **hingen** uiteraard **sterk** samen met de algehele visie op mu-ziek. In het **gereformeerd-protes-tantisme** werd (**liturgische**) muziek **doorgaans** als een wezensvreemd element in de kerkdienst be-schouwd. Naar mijn inschatting is dat tegenwoordig nog steeds de heersende gedachte. Muziek **func-tioneert niet** als **heenwijzing** naar de Schepper, of als **gave van** de schepping die te aanschouwen geeft wat **van Hem** niet gezien kan wor-den (NGB art. 2). **Typierend** voor deze houding **t.o.v.** liturgische mu-ziek is de **veelgehoorde** opmerking dat **orgelmuziek** of **koorzang** **geen** plaats in de dienst kunnen hebben, omdat we niet in de kerk komen om 'een **concert**' te horen.

Deze afwijzende visie op het ge-bruik van muziek in de eredienst **maakte** het **m.i. mogelijk** dat het or-gelspel voor en na de **kerkdienst** in

de zestiende en zeventiende eeuw door kerkelijke **overheden** fel be-streden is. Ook **het** feit dat het or-gelspel **momenteel** tot muzak is verworden, is alleen denkbaar **wan-neer aan muziek dezelfde status** wordt toegekend als aan slingers op een **verjaardag**: **het is leuk** en gezellig, maar daarmee houdt het op.

Het orgelspel voor en na de kerk-dienst is voor **ons** zo'n vanzelfspre-kendheid, dat we er niet af nauwe-lijks nog bij **stilstaan**. Toch is het op z'n tijd zinvol om je eens af te vragen waarom het orgel bespeeld **wordt**. De **oorspronkelijke** redenen en functies waarom het ingevoerd of **gehandhaafd** werd, zijn **m.i. niet** (meer) geldig. Idealen van overhe-den over bevordering van de kun-sten (c.q. orgelspel) **ter** beschaving van het ruwe en **ongedisciplineerde** voetvolk waren in **vorige eeuwen** zonder **twijfel** goed **bedoeld**. Alleen zijn ze in de **praktijk** voldoende ge-logenstraft. In ieder geval zijn der-gelijke idealistische motieven in onze tijd **volstrekt verouderd**.

Het argument dat door het orgelspel onbekende **melodieën** aangeleerd kunnen worden, lijkt mij eveneens **achterhaald**. Of de gemeente kent de **melodieën** al wel. Of er zijn veel betere methoden om **melodieën** aan te leren. Trouwens, de eis dat orga-nisten, uitsluitend **psalmen** (en vrij-gegeven gezangen) mogen spelen, wordt – voorzover mij bekend – al-leen nog gehandhaafd in kerkge-nootschappen waar **men niet-rit-misch zingt** (zoals de Gereformeer-de Gemeenten). In vergelijking met vorige eeuwen heb je als **organist** tegenwoordig zeer **grote** vrijheid, en je **moet het wel heel erg bont** maken, wil de kerkenraad ingrij-pen.

Wanneer de **oorspronkelijke** be-weegredenen niet meer gelden, **moeten** er dus **andere motieven** zijn om het orgelspel voor en na de dienst in stand te houden. Plaatse-lijk zullen er **best** verschillen zijn, **maar** over het geheel genomen **functioneert het** orgelspel toch

voornamelijk als **achtergrondmu-ziek** bij andere bezigheden, zoals **het uitwisselen van de laatste** nieuwtjes. Dat er organisten zijn die zelf muzikaal behang produce-ren, laat ik hier buiten beschou-wing. Ik ga uit van de vele goed functionerende organisten. Waar het om gaat is, dat alle orgelmuziek (of het nu gaat om werken van Bach of van Zwart) gedegradeerd wordt tot muzikaal behang. Mis-schien heeft het orgelspel altijd al zo gefunctioneerd, maar dat is nog geen reden om de traditie in stand te houden.

Het wordt m.i. tijd dat de kerken een keuze **maken**: af er wordt ge-musiceerd of er is gelegenheid om met elkaar te praten. Wanneer we kiezen voor het laatste, kunnen we ons afvragen of we daarbij ook mu-zikaal behang **wensen**. Is dat het geval, dan zou ik willen pleiten voor **goed** behang, d.w.z. behang dat ook als zodanig optimaal func-tioneert. We moeten dan **muziek** hebben die niet te opdringerig, niet te hard of te onrustig is. Er moeten klanken zijn, maar ze mogen niet opvallen of storen. De muziekjes moeten een lekker relaxed sfeertje scheppen, en zo **onze** goede sociale contacten bevorderen. Werken uit de **orgelliteratuur** kunnen niet **h-geren als** achtergrondmuziek. Ook goede improvisaties over koraalme-lodieën zijn voor dit doel onge-schikt. Wanneer we behang willen, moet **we** het ook goed aanpak-ken: er zijn vast wel muzak-produc-tiebedrijven die niet alleen het **Ik-drijfsleven**, maar ook de kerken kunnen dienen met kant en klare geluidsdragers waarop passende achtergrondmuziekjes staan.

Willen we het inleidend orgelspel echter handhaven, dan zal de plaats en functie heroverwogen moeten worden. En de stelling waarmee dit artikel opende, wordt met opzet ge-sproken over orgelspel dat 'voor aanvang' en 'na afloop' van de **kerkdienst** klinkt. Daarmee is im-mers aangegeven dat het gaat om muziek die **geen onderdeel van de**

dienst zelf vormt. Er zijn echter ook mogelijkheden om het inleidende orgelspel binnen de kerkdienst zinvol te laten functioneren. Wie wel eens in Duitsland een kerkdienst van de Evangelische Kirche heeft bijgewoond, zal opgevallen zijn dat het daar voor aanvang van de dienst stil is. Pas wanneer de voorganger binnen is gekomen (en eventueel woorden van welkom heeft gesproken), speelt de organist een muziekstuk. Deze praktijk zou ook binnen de gereformeerde kerken uitstekend kunnen functioneren. Het betekent dus dat bij binnenkomst van de gemeente niet wordt gemusiceerd. Pas wanneer de kerkenraad binnenkomt, wordt het orgel (en/of andere instrumenten) een paar minuten bespeeld. De gemeente staat haar (eventuele) gesprekken en luistert. Op deze manier kan de muziek ingeren als een soort 'sursum corda', om de harten te richten op de dingen die komen.

Het orgelspel na de slotzegen zou gehandhaafd kunnen blijven, mits

we de gewoonte kunnen aannemen om de weg van onze zitplaats tot de uitgang in stilte door te brengen. Wanneer we dat niet willen, zou ook hier goede muzak via de luidsprekers de voorkeur verdienen boven orgelspel.

De synode van Dordrecht keerde zich in 1574 tegen orgelspel na de dienst, omdat dit vooral zou dienen om te vergeten wat men tevoren gehoord heeft. Gezien de huidige situatie en praktijk heb ik de neiging om dat voor onze tijd om te keren: het orgelspel na de slotzegen is nog het enige dat eraan herinnert dat we zojuist een eredienst gehad hebben....

¹ F.L. Rutgers, *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw*. 's-Gravenhage 1899 (herdruk: Dordrecht 1980), 174.

² Rutgers, *Acta*, 253.

³ Rutgers, *Acta*, 409.

⁴ J.C. Overvoorde, 'Advies van burgemeesters en gerecht van Leiden aan de Staten van Holland over de acta van de in 1578 te Dordrecht gehouden synode', in: *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, 9 (1912, Nieuwe Serie), 117-149.

⁵ Zie hierover ook: J.R. Luth, *Daer wert om 't seerste uygekreten...* Kampen 1986, 209-213; M.A. Vente, *Utrechtse orgelhistorische verkenningen*. z.p. 1989, 290-295.

⁶ H.M.C. van Oosterzee, 'Orgel-statistieken der Nederlandsche Hervormde Kerken', in: *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, 6 (1869), 789-801.

⁷ Rutgers, *Acta*, 168. Zie ook: G.D.J. Schoel, *De openbare eredienst der Nederl. Hervormde Kerk*. Leiden z.j. (tweede druk), 321.

⁸ Geciteerd in: Schotel, *De openbare eeredienst*, 73.

⁹ *Bouwstenen voor een geschiedenis der toonkunst in L. Nederlanden*. deel 2, Amsterdam 1971, 93.

¹⁰ H. Speuy, *De psalmen Davids, gesteld op hei tabulatur van het orgel ende claver-cymmel met 2 partijen*. (Dordrecht 1610).

¹¹ *Bouwstenen*, 2, 232.

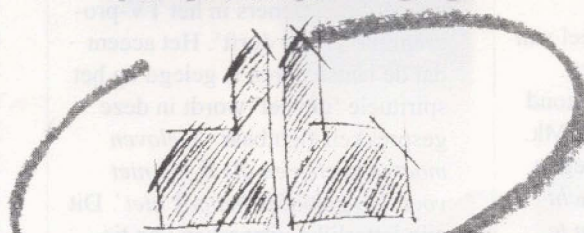
¹² F.C. Kist, *De toestand van het protestantsche kerk-gezang in Nederland*. Utrecht 1840, 20.

¹³ D.W.L. Milo, *Zangers en speellieden*. Goes 1946, 208.

¹⁴ George Stam, 'Zelfstandig orgelspel vóór, tijdens en na de dienst', in: Adr. Kousemaker (red.), *Handboek voor de kerkorganist*. Goes z.j. [1948], 85-87.

Dr. J. Smelik is hymnoloog/musicoloog en woont in Zuidhorn.

donatus

Verzekert
van Avonomaalstel tot Zadeldak
alles onder uw kerkelijk dak!

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.
Al sinds 1825 de verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollantlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

Dagelijks spreken met God

L. Kramer schreef in *Credo* over het bidden. Dat hoeft niet op een bepaalde plaats te gebeuren. Wel op bepaalde tijden?

Wanneer moet je bidden en hoe vaak moet je bidden? Zijn er bepaalde vaste tijden dat een christen het aangezicht van zijn God moet zoeken? Ook hierover worden door de Bijbel geen strakke aanwijzingen gegeven. Al lezen we wel dat het belangrijk is om geregeld en met regelmaat te bidden.

Van **Daniël**, vice-president van het Perzische **Rijk**, vernemen we, dat hij de gewoonte had om **driemaal** daags **naar** zijn bovenkamer te gaan om tot God te bidden en Hem te loven (Dan. 6:11). Deze **man** met een druk bezet leven, nam hiervoor elke dag vaste tijden in acht. Voor hem **was de kracht van zijn leven het gebed**.

De Here **Jezus** offerde een deel van Zijn nachtrust op om te bidden. Vroeg, nog diep in de nacht, stond Hij daarvoor op van Zijn bed (Mk. 1:35). Wanneer dan de dag **begon**, **was Jezus bekleed met de kracht van omhoog om Zijn taak aan te vangen**.

In *Efeze 6:18* lezen we dat we elke gelegenheid moeten **aangrijpen** om door het **gebed** de omgang **met God** te verdiepen.

Conclusie: ook over het tijdstip van het gebed mag je van mening **verschillen**. Het gaat er om, **dat we dagelijks** tijd uittrekken om ons leven met God door te spreken.

Kind en geloof

Ben Ketting schreef in het Hervormde *Confessioneel* van 15 juli over **zijn** er-

varingen met het spreken over het geloof met kinderen en jongeren:

De laatste jaren merk ik meer en meer dat geloven en geloofsbeleving absoluut niet meer zo 'ge-**woon**' is als 20 jaar **geleden**. In gesprek met **kinderen** merk ik in toenemende mate dat men 'de verhalen van God' niet **meer** kent. Secularisering in combinatie met de multiculturele samenstelling hebben **er** binnen de scholen toe geleid dat kinderen weinig bijbels kader meer hebben. **Het** woord 'God' moet daarom gedefinieerd worden. *Kinderen zingen en praten wel over God, maar aan details van essentiële geloofszaken ontbreekt het dikwijls.*

Laksheid en desinteresse

Deze hiaten binnen geloofsbeleving worden zichtbaar **in** de talloze gesprekken en discussies die ik heb gevoerd met tieners in het TV-programma 'Als je durft'. Het accent dat de laatste jaren is gelegd op het spirituele 'gevoel' wordt in deze gesprekken zichtbaar. *'Geloven moet je voeden en als ik hef niet voel dan geloof ik het ook niet'*. Dit zijn letterlijke **uitspraken** van tieners. Binnen de spirituele beleving is het verstand achterwege gebleven. Door dit feit merk dat er weinig kennis meer is van **bijbelse** zaken. De gesprekken die gaan over het geloof en God zijn flinterdun en zijn niet gegrond op schriftuurlijke kennis. Ik merk laksheid en desinteresse bij grote groepen tieners met een kerkelijke achtergrond. Voor **mij** is het belangrijk geworden dat er **met kinderen** gesproken wordt over het hoe en het waarom van God. Een enigszins apologetische **benadering** en **karakterstudies**

van God zijn onontbeerlijk in **gesprek** met kinderen en tieners.

Kennis van God

Een zekere **vakmanschap**, toewijding en liefde **zijn** vereisten voor het **communiceren** van het geloof. Eerlijkheid over twijfel, angsten en blijdschap zijn van groot belang. Kennis maakt macht en kennis van God begint bij het horen over Hem. *Geloven is een zaak van hart, ziel en verstand en verstand speelt Binnen geloofsbeleving een duidelijke rol.* De Bijbel spreekt ons regelmatig aan op dat wat we weten.

Kennen en liefhebben

Geloven gaat niet over een kinderhandje in de lucht praten maar over eerlijke gesprekken en informatie over wie de Here Jezus is. Geloven gaat niet over verbaal geweld maar over liefde. Ik worstel nog steeds met het feit of **kinderen** 'bekeerd' moeten worden. Ik hou meer van de aanpak en de opdracht **van** de Here Jezus Christus zelf als Hij de kinderen ziet en van **hen** zegt: 'Laat de **kinderkens** tot mij **komen** en verhindert ze niet want hunner is het Koninkrijk Gods'. In **deze** woorden zit geen dreiging met de dood. Integendeel. De **toenadering** tot Jezus resulteert hier in de hoop en belofte **voor** ieder kind dat tot **Hem** komt. U **mag** dat **bekering** noemen. Het **simpele bijbellezen** en praten met de kinderen (aan tafel), een echte interesse in wat **zij denken** en ervaren legt een basis voor geloven in een relatie met de Here Jezus Christus.

Journalistiek in geestelijk perspectief

In het evangelische *Uitdaging* van

juli/augustus schrijft Daniël Gillissen onder de kop *De zichtbare en onzichtbare werkelijkheid met elkaar in verband* brengen over de vraag hoe je christelijke journalistiek moet **vormgeven**. Hij interviewde daarvoor onder andere **Els van Dijk en Dolf Lok**:

Volgens Els van Dijk, docente **massacommunicatie** en **christelijke journalistiek** aan de opleiding J&V/ESJ, is het belangrijkste kenmerk van christelijke **journalistiek** dat het **'dienstbaar is aan de waarheid'**.

Van **Dijk**: 'Jezus **Christus** is de Waarheid en journalistiek kan indirect dienstbaar **zijn** om door middel van die Waarheid **ook** de werkelijkheid kenbaar te **maken**. Een journalist moet de zichtbare en onzichtbare **werkelijkheid met elkaar in verband** weten te brengen. Dat **wil** zeggen: **de werkelijkheid is meer dan de feiten die we zien**. Alles is vervat in Gods heilsplan. Wanneer gebeurtenissen in een groter **kader worden geplaatst, is er sprake** van christelijke **journalistiek**'.

In haar optiek is christelijke **journalistiek** een belangrijke stap verder dan als christen **journalistiek** bedrijven. 'Christelijke **journalistiek** beperkt zich niet tot het bedrijven van het vak vanuit de **christelijke** grondhouding die je als **mens** hebt ten opzichte van je medemens', vindt Van Dijk.

Dolf Lok is **opleidingscoördinator** van de opleiding **Journalistiek en Voorlichting/ESJ** en was daarvoor eindredacteur van EO's *Tijdsein*. Hij stelt, in tegenstelling tot Van Dijk, christelijke **journalistiek** wel gelijk met het houden van **ethische codes**.

'Christelijke **journalistiek** is **journalistiek** die bedreven wordt door christenen. Als je christen bent en **ook journalist**, dan **weet** je dat je hogere **normen** en **waarden** stelt dan **alle** codes die **voor** de **journalistiek** bij elkaar geschreven zijn. Je haalt die **rechtstreeks** uit de Bijbel. De Bijbel **reikt** ons voor de beroepsethiek van **journalisten** enorm

veel punten **aan**. Je moet **dus werken** met de Bijbel in het **hart** en in het hoofd.'

Uit de Bijbel zijn volgens Lok heel wat **ethische** regels voor **journalisten** af te leiden. '**Denk** maar aan de Tien Geboden, de Bergrede en Spreuken. **Daar** zijn regels uit te halen over **partijdigheid**, hoor en wederhoor, het hanteren van de waarheid, laster, het doorgeven van geheimen, enzovoort. Verder moeten wij laten zien **wat** het **Koninkrijk van God in deze wereld betekent**. Dat **kan** door de leugen te ontmaskeren en de waarheid **aan** het licht te brengen'.

(...)

Volgens Lok betekent **dat** concreet voor de maatschappij 'dat de **consumenten** niet eenzijdig geïnformeerd worden, maar dat ze **ook** regelmatig de boodschap horen van het **echte** heil en geluk in deze wereld. Verkeerde normen en waarden komen vaak via de media binnen. Het feit dat euthanasie zo breed **geaccepteerd** is, **komt** voor een groot deel doordat de media het heel 'soft' gebracht hebben. Als er **ook** kranten en omroepen zijn die in dat geval op de **goede manier** hoor en wederhoor toepassen, **kan** dat de opinie veranderen'.

Van **Dijk** sluit zich hierbij **aan**: 'Het is **erg belangrijk** dat **je maatschappijkritisch bent**. **Dus** niet meelopen. In het Nieuwe Testament wordt heel vaak gezegd dat wij de **geesten moeten** onderscheiden. Als er iets belangrijks is in deze tijd, **dan** is het dat. In een **samenleving** die zo **pluriform** is, **kan** christelijke **journalistiek dingen ontmaskeren** en **de koers die God gaat zichtbaar** maken. Ook door christen-journalisten wordt teveel meegegaan met de waan van de dag: 'Je moet mee'. Maar het **'gij geheel anders' geldt ook voor de andere kijk die wij op deze wereld** hebben en die mag **best** goed naar **voren** komen. We moeten de **dingen** plaatsen in een **breder perspectief**. Dat is onze verantwoordelijkheid ten opzichte van de

consumenten. Het feit dat zoveel mensen afhankelijk zijn van de media **geeft** je een **extra** verantwoordelijkheid. Ik **denk** dat we daar heel bewust mee bezig moeten **zijn**'.

(...)

Van Dijk: 'Wij zijn in **Nederland** best gezegend. Er is veel op dit gebied. Toch ontbreekt weleens **& frisheid** in het analyseren van de werkelijkheid en de dingen in een bredere context plaatsen. **Ze** missen **vaak** het essentiële van de christelijke **journalistiek**. **Soms** is het **alleen** de algemene **ethische journalistiek** die wordt beoefend'.

Bij mist niet uitvaren

Het Hervormde blad *De Waarheidsvriend* van 25 juni publiceerde een brief die het **hoofdbestuur** van de Gereformeerde Bond aan de **hervormde synode** stuurde. De eerste synode van de oud-christelijke kerk **was** eendrachtig bijeen en **kwam tot** een eenparig besluit, volgens Handelingen 15. Die **eenparigheid** is **thans ver te zoeken**:

Onze Nederlandse Hervormde Kerk is diep verdeeld 'Samen op Weg'. Van éénparigheid is **geen** sprake. In de beleving van velen binnen de kerk is er zelfs sprake van een nieuw **juk**, dat wordt opgelegd; lasten, die te zwaar zijn om **te dragen**.

Impasse

U hebt ah synode op de maartvergadering van 1998 een hoopgevend pogen gedaan om een uitweg te **bieden** uit de diepe impasse, waarin de Hervormde Kerk in het verenigingsproces is gekomen. Hieruit blijkt, dat u als synode zorg hebt voor het geheel van de kerk. Helaas is gebleken, dat de uitvoering van uw besluit niet tot meer eenparigheid of eendracht heeft bijgedragen. De gebrokenheid van de **kerk**, niet in het minst **ook** in **hervormd gereformeerde** kring is eerder nog duidelijker **aan** het licht getreden.

Wat de hervormd gereformeerde kring betreft wijzen wij u op de buitengewone ledenvergadering van de Gereformeerde Bond, die op 19 december werd gehouden en waaruit is voortgevloeid een 'Pastorale Brief' die het hoofdbestuur in april laatstleden heeft gestuurd aan hervormd gereformeerde gemeenten en waarvan u een afschrift ontving.

In het kader van de besluitvorming op de maartsynode 1998 is u het éne na het andere voorstel aange-reikt, waarin structuren zijn be-dacht, om samen, hoewel verdeeld, tot één kerkelijke weg te komen. De voorstellen zijn vooral geken-merkt door organisatie van structu-ren, zoals het hele kerkelijke vere-nigingsproces in hoofdzaak organi-satorisch van aard is.

Ook het hoofdbestuur van de Gere-formeerde Bond heeft u voorstellen aangereikt. Wij staan, gegeven de besluitvorming op de maartsynode van 1998 en de daarin aangegeven marges, onverminderd achter de voorstellen, die wij indienden. Daarin is het centrale element de vrijheid van de classis om her-vormd te blijven. Intussen beseffen wij, dat ook deze voorstellen ten dele zijn en mede zijn bepaald door de impasse, waarin de kerk zich be-vindt. Ons dunkt, dat gegeven de verschillen, die in de afzonderlijke voorstellen tot uitdrukking komen, een éénparigeweg in het Samen op Weg-proces op dit moment niet mo-gelijk is. Het lukt ons als kerken niet – en dat stemt ons ook als her-vormd gereformeerden tot veroot-moediging – om de hoge woorden uit Handelingen 15 op de lippen te nemen, namelijk dat het de Heilige Geest en ons goed heeft gedacht om de weg samen te gaan, die we nu samen gaan.

Herbezinning

Daarom dringen we er bij u op aan te komen tot een herbezinning, waarin eerlijk de vraag onder ogen wordt gezien of op deze wijze de weg naar vereniging moet worden vervolgd.

(...)

Wij roepen u op voorlopig niet ver-der te gaan dan de nu vigerende sa-menwerking.

Als wij pleitten voor herbezinning, zal deze naar ons oordeel ingevuld dienen te worden op de volgende punten:

1. Herbezinning dient zich (op-nieuw) te richten op de grondslag van de kerk. Het moge u gegeven worden het grondslagartikel zoda-nig te heroverwegen, dat daarin de gereformeerde kerk in haar histori-sche gestalte herkenbaar blijft, met, wat ons betreft, onderscheiding van de Lutherse eigenheid.

2. Herbezinning dient schuldbelij-den in zich te hebben vanwege het beeld, dat de kerk naar binnen en dus ook naar buiten vertoont.

3. Herbezinning dient zich ook te richten op de vraag hoe het samen-gaan van de kerken in de gemeen-ten wordt gewaardeerd. Wij doen dan ook een dringend beroep op u om gemeenten en classis uitdrukke-lijk opnieuw bij de bezinning te be-trekken. Uit publicaties van de laat-ste tijd is gebleken, dat het draag-vlak voor Samen op Weg in de N e derlandse Hervormde Kerk niet sterker maar zwakker wordt. Wij roepen u derhalve dringend op het draagvlak ernstig te nemen.

4. Nog steeds is ex in de kerk diep onbehagen over het feit, dat enke-le jaren geleden de federatiege-dachte geen kans van bezinning heeft gekregen, ondanks het feit, dat vele classicale vergaderingen daarop hebben aangedrongen. Derhalve is helaas ook volstrekt onduidelijk gebleven, wat een fe-deratie-optie mag betekenen. Nu de kerken aan de vooravond lij-ken te staan van een besluit, dat fusie van de kerken moet beteke-nen, zou zo'n besluit op dit mo-ment eenzelfde miskenning van gemeenten en classicale vergade-ringen betekenen.

Bij mist niet uitvaren!

'Bij mist niet uitvaren' is een be-kend gezegde uit de scheepvaart. Het schip van de kerk van Christus is na Pinksteren over de wereldzee gegaan. In de loop van de geschie-den is er vele scheepjes op bin-nenwateren terecht gekomen. Zo is het toch ook in feite met de kerk, waartoe we in dit land behoren. Wij bidden, dat een nieuw vastlopen van het schip voorkomen wordt. Moge bovendien het vaarwater open blijven voor hereniging met alle kerken van gereformeerde sig-natuur, die uit Afscheiding (1834) en Doleantie (1886) zijn voortgeko-men. Willen wij Afscheiding en Doleantie werkelijk ongedaan ma-ken, dan dient ook recht te worden gedaan aan andere kerken, die we-gens geschiedenis en belijdenis daarvoor ook in aanmerking ko-men. Mede door onze hervormde schuld zijn immers afgescheiden kerken ontstaan?! Laat uw beleid daarom in wijsheid en voorzichtigheid zijn, in het besef, dat het een ingrijpend besluit is om te komen tot kerkelijke vereniging, terwijl er geen sprake is van geestelijke een-heid.

Huisstijlen:
Briefpapier, env., visitekaartjes

de Bunschoter bv
drukkerij

Postbus 10 - 3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel. (033) 299 79 99 - Fax (033) 299 79 98

